

СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“

ИСТОРИЧЕСКИ ФАКУЛТЕТ

КАТЕДРА АРХЕОЛОГИЯ

Деница Тенчева Илиева

**СРАВНИТЕЛЕН АНАЛИЗ НА КЕРАМИКАТА
ОТ ЮГОИЗТОЧНА БЪЛГАРИЯ И СЕВЕРОИЗТОЧНА ЕГЕЯ
В КРАЯ НА III И НАЧАЛОТО НА II ХИЛ. ПР. ХР.**

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертация за присъждане на образователна и научна степен „доктор“
в образователно направление 2.2. История и Археология
(Стара история-Праистория-Бронзова епоха)

НАУЧЕН РЪКОВОДИТЕЛ:

ПРОФ. Д-Р КРАСИМИР ЛЕЩАКОВ

СОФИЯ

2023

Дисертационният труд е обсъден и предложен за защита на 16.03.2023 г. на разширено заседание на Катедра Археология при СУ „Св. Климент Охридски“, протокол № 6/16.03.2023 г.

Дисертационният труд е в обем от 722 страници, в две части – текст и приложения.

Текстовата част съдържа 210 страници авторски текст и 16 страници библиография. Текстът включва увод, седем глави, заключение и списък на използваната литература.

Приложенията са организирани в две части, общо 492 страници.

Приложение А съдържа общо 198 страници: каталог на обработените керамични съдове и фрагменти от Югоизточна България – 2262 единици (132 стр.); таблица 1 – на публикуваните керамични съдове и фрагменти от РБЕ III и СБЕ от Югоизточна България – 794 единици (18 стр.); 27 таблици за развитие на подтиповете съдове в Югоизточна България през РБЕ III и СБЕ (25 стр.); две таблици на сравнимите типове съдове от Югоизточна България и Североизточна Егея през РБЕ III и СБЕ (13 стр.) и таблица с импорти от Югоизточна България и техните паралели в Североизточна Егея през двата разглеждани периода (2 стр.).

Приложение В съдържа фигури и табла, общо 294 страници: Класификация на керамиката от РБЕ III и СБЕ в Югоизточна България (13 стр.); 22 графики (21 стр.); 50 карти (16 стр.); 222 табла с графични изображения на обработените керамични съдове и фрагменти (222 стр.).

Защитата на дисертацията ще се проведе на2023 г. от часа, на открито заседание на научното жури в състав:

1. доц. д-р Петя Георгиева Георгиева (СУ – ИФ)
2. проф. д-р Красимир Петров Лещаков (СУ – ИФ)
3. акад. проф. дин Васил Атанасов Николов (НАИМ-БАН)
4. доц. д-р Стефан Цветков Александров (НАИМ-БАН)
5. доц. д-р Христо Димитров Попов (НАИМ-БАН)

Резервни членове на научното жури:

1. доц. д-р Иван Димитров Вълчев (СУ-ИФ)
2. доц. д-р Таня Йорданова Джанфезова (ВТУ)

УВОД

Още от самото начало на проучванията на бронзовата епоха в България се поставя въпросът за мястото на Тракия спрямо Егейския свят както от българските изследователи (Димитров 1942, 152; Миков 1948, 23), така и от чуждестранните автори (Bittel 1943, 98; Childe 1956, 45-48; Treuil 1983, 109). В българската археологическа литература категорично се разграничава мнението, че през ранната бронзова епоха Тракия има интензивни контакти със Средиземноморските цивилизации, изразяващи се не само в близостта на керамичния репертоар (Георгиев, Г. Ил. и др. 1979, 306-316; Georgiev 1967, 127; Katinčarov 1982; Pavuk 2018, 269), прилики между метални изделия (Александров 2018, 86-91), както и други аспекти на материалната култура (Николов 2006, 161; Николов 2007, 33). Причината за неразривната връзка помежду им обикновено се търси в търговски отношения, свързани с нуждата от нови източници на изходни суровини (Воег 2021, 169). В края на III хил. пр. Хр. интензитетът на тези отношения достига своеобразна връхна точка. Той се изразява в появата на пакет от иновации, адаптиран в Източното Средиземноморие във втората половина от III хил. пр. Хр. в Егея (Rahmstorf 2006, 80). Откриването на елементи от него като керамика, изработена на бързо грънчарско колело, в Югоизточна България несъмнено включва Северна Тракия в културния кръг на Егейското койне (Александров 2018, 91; Leshtakov 2016, 250-251).

Настоящият труд е опит да се допълни постигнатото до момента що се отнася до изследването на керамиката от Югоизточна България в края на III и началото на II хил. пр. Хр. Въпреки че типичните елементи на керамичните съдове от Югоизточна България във втората половина на III хил. пр. Хр. са многократно обсъждани в литературата, керамичните комплекси от повечето селища, датирани в този период, остават непубликувани. Те са коментирани в различни изследвания, целящи да уточнят тяхната датировка или са разглеждани като част от културната характеристика на периода. Изследване, което да е посветено изцяло на керамичния репертоар от края на III-то хил. пр. Хр. досега не е правено. Керамични съдове от началото на II хил. пр. Хр. със сигурен стратиграфски контекст са известни само от селищна могила Гълъбово. Последните три строителни хоризонта на могилата имат голямо значение за изясняване на периодизацията и хронологията на бронзовата епоха. Целите керамични съдове от тях са публикувани, но те не представят всички характерни черти на керамичния репертоар от този период. Повечето керамични

фрагменти от тези, както и от по-ранните строителни хоризонти, датирани в третия етап на ранната бронзова епоха, остават неизвестни на археологическата колегия.

Териториален обхват

Във физико-географски смисъл Югоизточна България обхваща разнообразни по релеф региони и микрорегиони. Това са широката източна половина на Горнотракийската низина, подножието на Стара планина и Средна гора, Тунджанско-Странджанска област и източният по-нисък дял на Родопите (Георгиев 1985, 269–376). В литературата изследваният ареал е познат като Северна или Горна Тракия (Лещаков 2006, 144; Treuil 1983, 15). Чирпанските възвишения я разделят на две части (източна и западна), които през праисторията имат сравнително самостоятелно развитие в културно отношение (Лещаков 2006, 145; Todorova 2003, 257). В края на ранната бронзова епоха се откриват разлики в керамичния им репертоар, което вероятно се дължи на активните контакти на населението им със съседните области в южна посока (Alexandrov 1995, 268; Лещаков 2006, 181).

Културно-историческата област Егея включва земите около Егейско море. В разширените ѝ граници влизат дванадесет области, обединени спрямо културните им характеристики (Treuil 1983, 2). Североизточна Егея включва Троада, Тракийски Херсонес, островите Лемнос, Лесбос. В културно отношение към нея могат да се причислят и Северна и Източна Тракия, както и Източна и Централна Македония, тъй като между тях се откриват общи характеристики (Treuil 1983, 14-17).

Хронологически обхват

В края на III-то хил. пр. Хр. се поставя третият етап на ранната бронзова епоха (РБЕ III) в Горнотракийската низина, наричан още етап „Св. Кирилово“ (Georgiev 1967, 124). В литературата дълго време са съществували дискусии относно неговото съществуване и природа (Panajotov 1989; Panajotov 1995). Днес границите на периода се поставят между 2500/2400 – 2200/2100 г. пр. Хр. (Александров 2018, 91). Този хронологически диапазон маркира късния етап на ранната бронзова епоха (РБЕ IIIb) по хронологията, възприета за Западна Анатолия и Североизточна Егея. В началото на II хил. пр. Хр. попада началният етап от развитието на средната бронзова епоха (СБЕ). В България началото на СБЕ се

поставя в 2200/2000 г. пр. Хр. (Александров 2018, 91), а в Западна Анатолия – след 2000 г. пр. Хр. (Fidan, Sari, Türkteki 2015, 77).

Цели и задачи

Целта на изследването е да се потърси мястото на керамичните комплекси от края на ранната и началото на средната бронзова епоха в Югоизточна България спрямо културната среда на Североизточна Егея. Тя е свързана с характеризирането на керамичния комплекс от РБЕ III в Югоизточна България и проследяване на трансформацията му в следващия хронологически отрязък – началото на СБЕ; идентифициране на диагностичните характеристики на керамичните съдове в разглежданите периоди; дефиниране на приликите и разликите в керамичните комплекси от двата разглеждани периода в Югоизточна България; откриване на хронологически индикатори, които да ги разграничават; дефиниране на приликите в синхронните керамични комплекси от Североизточна Егея.

Постигането на горепосочената цел и нейните конкретни измерения може да се постигне чрез решаване на следните задачи: събиране и обработка на керамичен материал от пластовете на селищните могили от ядрото на изследването, датирани в РБЕ III и СБЕ; изготвяне на класификация, в която да се направи подробна типология на съдовете и тяхната украса; извеждане на основните особености на керамиката от Югоизточна България през разглежданите хронологически периоди; критичен сравнителен анализ на керамиката от Югоизточна България и Североизточна Егея.

Изворова база и методи

Изследването е фокусирано върху керамичните комплекси от селищните могили с напластявания от РБЕ III и началото на СБЕ, разположени в долините на реките Тунджа, Сазлийка и средното течение на Марица – Кирилово, Караново, Нова Загора, Езеро, Дядово, Гълъбово, Мъдрец, Казанлък, Крън, Веселиново (фиг. 1). Обработени от автора са следните материали: керамични фрагменти от селищните могили Кирилово (134 бр.), Езеро (337 бр.), Нова Загора (175 бр. фрагменти и 34 бр. цели съдове), Гълъбово (1230 бр.) и Мъдрец (212 бр.). В изготвения каталог са включени и обработените от автора публикувани цели съдове от Гълъбово (80 бр.) и Мъдрец (16 бр.). Публикуваните керамични фрагменти и керамични

съдове от селищните могили и другите типове обекти са включени в таблица 1, в която са определени техните типове спрямо изготвената класификация – общо 794 бр.

Археологическите обекти от Североизточна Егея със синхронни пластове са: Канлъгечит, Караагачтепе, Килисетепе (Източна Тракия), Скала Сотирос и Агиос Антониос на о. Тасос, Микро вуни на о. Самотраки, Полиохни и Мирина на о. Лемнос, Терми на о. Лесбос и Троя (Северозападна Анатолия) (фиг. 1). Включените в изследването керамични съдове и фрагменти, произхождащи от тях, са разгледани основно по публикувани данни. В анализа са приведени и личните наблюдения на автора върху керамиката от няколко обекта, придобити по време на посещения в Източна Тракия (Канлъгечит и Майдос Килисетепе) и Източна Македония (Скала Сотирос на о. Тасос).

В работата са използвани следните методи: стратиграфски метод; контекстуален анализ; формално-типологически и функционален анализ на избраните керамични съдове и фрагменти; синхронен и диахронен сравнителен анализ.

Глава I. Историографски преглед на проучванията.

В глобална перспектива многобройните изследвания на керамика могат да се разделят на три историографски фази: художествено-историческа, типологическа и контекстуална. Първата започва около XV в. сл. Хр. когато в различни части на Европа за първи път се публикуват гръцки, римски и етруски керамични съдове. Към типологическата фаза се преминава в края на XIX в., когато с увеличаването на археологическите разкопки нараства и количество артефакти, съответно появява се и нуждата от подреждането им по някакъв начин. Контекстуалната фаза се характеризира с изследването на керамиката чрез интердисциплинарни подходи (Orton, Hughes 2013, 4-14).

В българската археологическа литература се отличават няколко периода, условно разделени спрямо основните тенденции в публикуването на праисторически материали и развитието на науката. Първите три периода могат да се причислят към т. нар. типологическа историографска фаза, а в четвъртия период се навлиза в т. нар. контекстуална фаза (Orton, Hughes 2013, 8-13).

Първият период започва в началото на XX в. и продължава до края на 60-те години на XX в. когато се публикуват кратки съобщения за обекти с керамика от бронзовата епоха,

последвани от първични публикации на материалите от разкопките на селищните могили. С натрупването на повече информация от селищните могили се появяват и по-обобщаващи изследвания, посветени изцяло на керамичното производство.

Вторият етап в проучванията на бронзовата епоха е маркиран от мащабните и продължителни разкопки на няколко селищни могили в Тракия през 70-те и 80-те години на ХХ в. – Езеро, Дядово и Нова Загора. В този период от развитието на науката изследователите имат индивидуален подход към информацията, която може да се извлече от керамиката. Различните класификации затрудняват обединяването на данните и извеждането на генерализиращи изводи. В същото време синхронизацията на РБЕ в Южна България със съседните области е затруднена от дебатът за вътрешната периодизация на РБЕ.

Началото на третия период в развитието на изследванията на керамиката може да се постави условно в 90-те години на ХХ в. и се свързва най-общо с преосмислянето на материалите от селищните могили, окончателното налагане на триделното разделение на РБЕ в Югоизточна България и дефинирането на началото на СБЕ.

Четвъртият период обхваща първите две десетилетия на ХХІ в., които са маркирани от спасителни разкопки на обекти, разкрити във връзка с инфраструктурни проекти в България, по време на които се натрупва голямо количество материали от бронзовата епоха с огромен научен потенциал. В отражение на последните тенденции на нарастващата употреба на интердисциплинарни методи за изследване на керамика такива проучвания започват да се правят и с материали от българските земи, но те са още в самото си начало.

В резултат на историографския преглед и критичния анализ на вече съществуващите изследвания, посветени на обработката на керамика от Югоизточна България през ранната и средната бронзова епоха, става ясно, че повечето многослойни селища не са задоволително публикувани. Обнародвани са основно цели съдове, които обаче не представят целия керамичен репертоар. Публикуваните керамични фрагменти, които биха показали формалното разнообразие са малко и в повечето случаи не са придружени от достатъчно илюстрации.

В тази глава са разгледани и основните мнения относно релативната и абсолютна хронология на разглежданите в изследването периоди. Вниманието е фокусирано върху релативната хронология на РБЕ и СБЕ в Горнотракийската низина, за да се уточни

терминологията, възприета за целите на този труд. В работата са възприети за валидни следните граници на трите етапа на бронзовата епоха, както и на вътрешната им периодизация, изразени в абсолютни дати: РБЕ I 3200/3100 – 2900 г. пр. Хр.; РБЕ II 2900–2500/2400 г. пр. Хр.; РБЕ III 2500/2400 – 2200/2100 г. пр. Хр.; СБЕ 2200/2100 – 1600/1500 г. пр. Хр.; КБЕ 1600/1500 – 1100 г. пр. Хр. (Александров 2018, 89-92; Alexandrov 2020, 251, fig. 1).

Глава II. Изворова база. Методологични и терминологични аспекти на изследването.

В тази глава е описана избраната за целите на работата методика. Обосновано е селектирането на изворовата база. Описан е и начинът на организиране на информацията, извлечена от обработения материал. Описани са и принципите на изграждане на класификацията на керамичните съдове. Дефинирани са и възприетите наименования на разграничените категории съдове спрямо формално-функционалните им характеристики и метрични параметри.

След анализиране основните елементи, които дават представа за технологията на оформяне и изпичане на съдовете, а именно – цвят и обработка на повърхността; вид тесто, разграничен въз основа на примесите в него и тяхната концентрация; цвят на лома на керамичния фрагмент (Лещаков 1988, 6; Николов 1998, 2-4), съчетанието от които е в основата на разграничените технологични групи.

В изградената типология на формите на съдовете е избрана формално-функционален подход (Лещаков 1988, 7-8). Основните таксономични нива, използвани в предложената типология са следните:

A. Категория – функцията на съда

I. Тип – обща морфология на съда

1. Подтип – характерна профилация на съда

1.1. Вариант – наличие на специфични детайли, например наличие на дръжки и място на поставянето им

a. Подвариант – оформяне на ръба на устието или дъното

Украсата на съдовете е разгледана на следните класификационни нива:

- Вид – спрямо техниката на нанасяне са разграничени релефна, набодена, врязана, шнурова (получена при отпечатване на възета върху все още неизсъхналата повърхност на съда), щампована и др. (*A, B, Г, Д, E, Z*)
- Тип – отделните елементи са разделени спрямо основната си форма. (*I, II, III...*)
- Подтип – разграничени са специфични особености в тяхното оформяне. (*1, 2, 3...*)
- Вариант – където е възможно са отличени по-често срещаните орнаментални композиции. (*1, 2, 3...*)

Глава III. Основни данни за обектите, включени в изследването.

С цел представяне контекста на изворовата база в тази глава са разгледани обектите от ядрото на изследването – селищните могили с напластявания от РБЕ III и СБЕ в Югоизточна България. Те са разположени в долините на реките Тунджа, Сазлийка и средното поречие на Марица. Проучени в различна степен със сондажни или планомерни археологически разкопки. Най-късните им нива, повечето датирани в края на ранната бронзова епоха, са силно нарушени от по-късни интервенции. Началото на средната бронзова епоха е засвидетелствано със сигурни стратиграфски данни само в Гълъбово. Най-значима информативна стойност имат материалите от жилища и ями в Гълъбово, Нова Загора, Караново, Дядово, Езеро и Мъдрец, а стратиграфската им позиция дава възможност за хронологическа съпоставка на съдовете.

Глава IV. Класификация и характеристика на керамиката от Югоизточна България в края на III и началото на II хил. пр. Хр.

За целите на това изследване е изградена е единна класификация за двата разглеждани периода, за да се открият хронологически разлики в технологичните характеристики на съдовете, тяхната форма и украса.

На базата на обработените материали са разграничени четиринадесет технологични групи. Спрямо цвета на повърхността на съдовете групи № 1, 8 са със светлокафяв цвят на повърхността; № 2, 9 – кафяв; № 3, 10 – тъмнокафяв; № 4, 11 – кафяв/тъмнокафяв на тъмносиви/черни петна; № 5, 12 – тъмносив; № 6, 13 – тъмносив цвят на повърхността на

светлокафеви/кафеви петна; № 7, 14 – черен. Спрямо вида на тестото групи № 1-7 са с фино и средно фино тесто, а № 8-9 – със средно грубо и грубо тесто.

Керамичните съдове са разпределени в 13 категории:

- А. Паници – пет типа (фиг. 2-3);
- В. Купи – шест типа (фиг. 4-5);
- С. Блюда – три типа (фиг. 6);
- Д. Чаши – три типа (фиг. 7);
- Е. Кани – два типа (фиг. 7);
- Ф. Гърнета – три типа (фиг. 8-9);
- Г. Амфори – два типа (фиг. 10);
- Н. Хранилища – два типа (фиг. 10);
- І. Похлупаци – три типа (фиг.11);
- Ј. Фунии – два типа (фиг.11);
- К. Малки контейнери с дръжки за окачване – три типа (фиг.11);
- Л. Бутилки – два типа (фиг.11);
- М. Подници – два типа (фиг.11).

Фрагментирани дръжки и дъна са разгледани отделно (фиг. 12).

Спрямо техниката на нанасяне украсата е разделена на: А. Релефна – пет типа; В. Набодена – пет типа; Г. Врязана – три типа; Д. Шнурова – три типа; Е. Щампована; Z. Други – три типа (фиг. 13).

Разположението на украсата спрямо частите на тялото на съда е разграничено в пет основни зони: α Устие; β Шия; γ Прелом/при прехода между шията и тялото; δ Тяло/Стената на съда отвън; ϵ Върху дръжката.

Разграничени са шест устойчиви комбинации от видове украса/ композиции (К): КІ А+А (Релефна + релефна украса); КІІ А+В (Релефна + набодена украса); КІІІ А+Г (Релефна + врязана украса); КІV А+Д (Релефна + шнурова украса); КV А+В+Г (Релефна + набодена + врязана украса); КVІ В+Г (Набодена + врязана украса) (фиг. 14).

Характеристика на керамиката от Югоизточна България в РБЕ ІІІ (края на ІІІ хил. пр. Хр.)
(фиг. 15)

През РБЕ настъпват значителни промени в керамичния репертоар, които свидетелстват за поява на нови тенденции във функциониране на социума. В края на периода керамичните съдове се различават значително от характерните за предходните му фази. През РБЕ III съдовете се отличават с голямо формално и типологическо разнообразие. Увеличава се количеството на съдове, които служат за съхранение, транспортиране, разливане и консумация на течности, което най-вероятно е свързано с повишено производство на определени напитки. Появяват се и фунии, използвани за преливането на течности, както и контейнери, служещи за съхранение и транспортиране на по-особени субстанции. Наблюдава се оформянето на нов керамичен стил, чието разпространение се проследява основно в Югоизточна България.

Що се отнася до цвета на повърхността на съдовете, трябва да се констатира, че през РБЕ III преобладава керамиката с тъмна повърхност. Това се дължи на преднамереното им изпичане в редуцирана среда, за да се постигне желаният тъмен цвят. Паниците, купите, блюдата, чашите и каните са с много добре обработена и излъскана повърхност. Повечето имат допълнително покритие, обикновено фина ангоба. Голям е и процентът на гърнета и амфоровидните съдове с излъскани шии. По-голямата част от съдовете нямат украса. Най-често се използва релефната украса, а връзаната и набодената се срещат по-рядко. За разлика от РБЕ II, когато вътрешната повърхност на определени типове паници например е изцяло украсена, през РБЕ III се украсява само външната повърхност на съдовете. Забелязват се закономерности в предпочитането на определени части от тялото спрямо различните категории, както и стандартизиране на типовете украса спрямо отделните типове съдове. Паниците и купите имат украса непосредствено под ръба на устието или в най-издутата част на тялото. Предпочитани за украсяване зони при чашите и каните са дръжките, както и прелома между тялото и шията. Някои кани имат украса върху плещите. Гърнетата и хранилищата имат украсени шии, повечето амфоровидни съдове имат украса в най-издутата част от тялото или прелома между тялото и шията.

Въпреки водещите новости, анализираната керамика дава основание да се твърди, че промените са относително плавни, тъй като в новия репертоар се съдържат редица елементи от стария. Към средата на III хил. пр. Хр. са се произвеждали керамични съдове с форми, които по-късно се явяват като типични за РБЕ III, но с украса, присъща за РБЕ II. Това са полусферични паници или такива със силно завито навътре устие с шнурова украса, паници

със силно завито навътре устие и релефни роговидни израстъци с врязана украса, паници със силно завито навътре устие и врязана украса, дръжки на чаши и кани с шнурова украса, гърнета с овоидна форма и висока цилиндрична шия, украсени с релефни ленти и насечки върху ръба на устието или с шнурова украса и др. Керамика, която носи характерни белези и на двата периода, т.е. може да се приеме като представляваща прехода между РБЕ II и РБЕ III, е засвидетелствана в селищните могили Езеро IV-III стр. х., Мъдрец V-IV стр. х., както Нова Загора VIII-VII стр. х. и Дядово VII-VI стр. х. (Лещаков 1997, 28).

Най-характерни за РБЕ III са паниците и купите със силно завито навътре устие, украсени от ръба на устието до най-издутата част на тялото с релефни роговидни израстъци (А.III. и В.III. *A.III.3.α2/α4/δ2*) или вертикални врязани линии, фини или широки (*Г.I.2.δ2*). Същите украси се използват и за паниците с пречупено навътре устие (А.IV.), които имат и вертикални релефни ребра (*A.IV.1.1.δ2*). Полусферичните паници (А.II.) са украсявани по-често с релефни пъпки (*A.I.δ4*) или релефни езичести израстъци (*A.III.2.δ1/δ4*), релефни ленти или ребра (*A.IV.δ2* и *A.V.δ4*), но и при тях се срещат релефни роговидните израстъци. По-рядко имат набодена украса под ръба на устието (*B.III.*). И трите типа имат представители с вертикални дръжки (А.II.1.2., А.II.2.2., А.II.2.3., А.III.1.2., А.III.2.2., А.III.2.3.), някои от които са украсени с релефни ленти и/или релефни пъпковидни израстъци (*A.V.2.ε4*, *A.III.1.ε1*, *K.I.2.*). Паниците с чучури са по-често от тип А.II.2. и А.III., снабдени са с вертикални дръжки, поставени срещу чучура, като повечето са без украса, но някои имат врязани линии. Интересно е, че роговидни израстъци не са засвидетелствани върху паници с чучури или вертикални дръжки. Паници с хоризонтални дръжки се срещат рядко, повечето са тип А.II.

Преобладават купите с полусферично или овоидно тяло (В.II. и В.VI.), повечето с дръжки са от втория тип. Те имат предимно релефна украса – ленти, езичести израстъци и пъпки (*A.V.1.2.δ4*; *A.III.2.α4*). Тези с набодена или врязана украса са много по-малко (*B.III.1.1.α4*). Купите със силно завито устие са украсявани основно с релефни роговидни израстъци (В.III. *A.III.3.2.α2*). Повечето купи със сплеснато сферично тяло и чучури имат вертикални дръжки, обикновено нямат украса (В.V.1.). Хоризонтални дръжки не са засвидетелствани за тази категория.

Чашите със сферично или сплеснато сферично тяло, с високи шии и косо отрязани устия, снабдени с вертикална дръжка, издигната над ръба на устието и често силно

издължена (D.II.1.2., D.II.3.2., D.III.1.2., D.III.3.2.) са емблематични за периода. Типични са и каните със сферично или сплеснато сферично тяло, високи шии и косо отрязани устия, с дръжка, украсена с вертикална релефна лента и/или релефен пъпковиден израстък са емблематични за периода (E.I. и E.II. с *KI.2.*). Много от чашите са със заоблено дъно. Най-често са украсени с релефни пъпки, поставени на прелома между шията и тялото и/или релефен пъпковиден израстък в най-високата част на дръжката (*KI.12.*). Същата украса имат и някои кани. По-редки са каните с връзана украса върху плещите, които имат само релефен пъпковиден израстък в най-високата част на дръжката (*KIII.3.*).

Най-многобройни са гърнетата с овоидно тяло и цилиндрични, хиперболоидни или конични шии (F.I.4., F.I.5., F.I.6.), по-малко са с вертикални дръжки, поставяни върху шията или в най-издутата част на тялото (F.I.5.2., F.I.4.2., F.I.4.4.). Украсявани са основно техните шии – с хоризонтални релефни ленти под ръба на устието или с комбинации от различни типове релефна украса – различни релефни ленти и релефни езичести израстъци (*A.IV.1. A.IV.2., KI.4., KI.6., KI.7., KI.8., KI.9., KI.10., KI.11., KI.15.*). По-малко са тези с набодена украса под ръба на устието, обикновено комбинирана с релефни езичести израстъци (*KII.3., KII.4., KII.7.*). Повечето амфоровидни съдове със сферично или сплеснато сферично тяло имат цилиндрична шия и извито навън устие, дръжките им са поставяни основно в най-издутата част на тялото (G.I.2. и G.II.2.). Повечето нямат украса, единици са тези с релефна украса, поставяна на прелома между шията и тялото, в най-издутата част на тялото или върху дръжките *A.V.2.2.ε3, A.V.1.2.ε.5.2.* Най-многобройни са хранилищата с овоидно тяло, без шия или с цилиндрична шия H.I.2., H.I.3., H.I.4., украсена с релефни ленти *A.V.1.2.β1* или набодена украса *B.III.1.1.α4, K.II.3.*

Керамични съдове с тези типични за периода форми и украси са засвидетелствани в селищните могили Кирилово, Езеро II-I стр. х., Дядово IV-III стр. х., Нова Загора VI-III стр. х., Караново VIIb, Гълъбово VIII-V стр. х., Мъдрец III-I стр. х., Казанлък и Веселиново (Лещаков 1997). Синхронна керамика се открива и в откритото селище до селищна могила Нова Загора, Констанция, рововите ограждения от Драма-Мерджумека – обект 009 (Bertemes, F. 2002; Lichardus et al. 2000), Черна гора (Лещаков и др. 2002; Leshtakov 2006), Ябълково (Petrova, Leshtakov 2014) и Коньово (Николов 2004).

В литературата е утвърден т.нар. преход РБЕ III/СБЕ (Лещаков 2006, 181-182; Leshtakov 2021, 20). Според данните от обработената керамика към него може да се отнесе

Гълъбово IV стр. х., Мъдрец I стр. х. в кв. 1 и 2, хумус, част от съдовете от най-късните хоризонти на Езеро от разкопките на В. Миков и Н. Койчев, вероятно Дядово II-I стр. и Нова Загора II стр. х. През този период се регистрират съдове с форми, характерни за РБЕ III, върху които се срещат нови типове украси или съдове с различни форми, които имат украси, типични за РБЕ III: паници със силно завито или пречупено навътре устие с релефни роговидни израстъци или релефни издатъци; овоидни купи с релефни издатъци, излизаци извън ръба на устието; кани със сферично тяло, високи конични шии, с връзана украса върху плещите и релефна пъпка в най-високата част на дръжката или със сплеснато сферично тяло, къси обърнато конични шии с връзана украса върху плещите или „фалшив шнур“ (Leshtakov 2016, 102 Abb. 28, 6); гърнета с овоидно тяло без шии с набодена украса под ръба на устието и такива с овоидно тяло и къси шии, украсени с релефни ленти и набодена украса; амфоровидни съдове със сферично тяло и обърнато конични шии с релефни пъпки и връзана украса върху плещите; вертикални дръжки с триъгълно сечение, украсени с пъпковидни релефни израстъци и т.н. Смесването на типични за двата периода елементи се забелязва и върху някои съдове от Гълъбово III стр. х., но спрямо другите съдове те са по-скоро изключения.

Характеристика на керамиката от Югоизточна България в началото на СБЕ (самия край на III хил. пр. Хр. и началото на II хил. пр. Хр.) (фиг. 16)

На прехода на двете хилядолетия се наблюдават приемственост и плавно развитие както на формите на съдовете, така и на тяхната украса. Повишава се процентът на паниците, купите, чашите, каните и амфоровидните съдове, изработени от по-fino тесто. Повечето са с много добре обработена повърхност и имат допълнително покритие (фина и средно фина ангоба). Гърнетата и хранилищата имат повече примеси в тестото, т.е. повечето са изработени от по-грубо тесто. Както и през предишния период преобладават съдовете с тъмнокафяв, тъмносив и черен цвят. Увеличава се обаче количеството на тези с по-светъл цвят на повърхността – кафяв, бежов и светлокафяв, особено при определени категории като каните и чашите например. Повечето съдове са без украса, а релефната е най-често засвидетелствана. И през този период се наблюдават предпочитания в мястото на поставяне и вида на украсата върху съдовете: при паниците и купите са украсени ръба на устието или

областта непосредствено под него, както и най-издутата част на тялото – използва се основно релефна, но и набодена и връзана украса; чашите и каните имат украсени с релефна украса дръжки; често каните имат украса на прелома между шията и тялото – връзана и набодена; гърнетата и хранилицата имат украса върху шиите – релефна и набодена, а амфоровидните съдове – релефна и връзана върху най-издутата част от тялото.

Повечето обърнато конични паници са украсени с релефни ребровидни израстъци, издигащи се над ръба на устието (А.І. *A.III.4.α2*). Появяват се такива с пречупено навътре устие, т. нар. Z-овиден профил (А.І.2.1.ε.), от които не са засвидетелствани такива с украса. Полусферичните паници са украсени с релефни издатъци, излизащи над ръба на устието (А.ІІ.2. *A.III.5.α2*). Най-многобройни са паниците с пречупено навътре устие (А.ІV.) и със силно завито навътре устие (А.ІІІ.), като първият тип преобладава. И двата типа са украсени с: релефни роговидни израстъци, които излизат високо над ръба на устието (*A.III.3.α2*) или са поставени от ръба на устието до най-издутата част на тялото (*A.III.3.δ2*); релефни езичести израстъци непосредствено под ръба на устието или в най-издутата част на тялото (*A.III.2.α2/δ4*). Украсата от вертикални връзани линии е по-скоро изключение (*Г.І.2.δ2*). И при двата типа паници (А.ІІІ. и А.ІV.) се регистрира нов тип украса, която представлява комбинация от релефни роговидни израстъци, снопове вертикални връзани линии от ръба на устието до най-издутата част на съда и вертикални редове набодени точки (*К. V. I.*) или комбинация от вертикални редове набодени точки и вертикални/коси връзани линии от ръба на устието до най-издутата част на съда (*К. VI. I.*). Вертикалните дръжки, поставени под ръба на устието основно върху тип А.ІІІ. се срещат много по-рядко в сравнение с хоризонтални дръжки, които се срещат и при двата типа паници (А.ІІІ.2.4., А.ІV.4.3.; N.ІІ.1. и N.ІІ.2.). Релефни издатъци, издигащи се над ръба на устието се използват много често, украсяват различни типове паници – А.І., А.ІІ. и А.ІІІ. (*A.III.5.α2*). Паниците с извито навън устие се срещат много по-често от предишния период, но в този са по-добре застъпени. Повечето нямат украса (А. V.).

Най-многобройни са дълбоките полусферични или овоидни купи, които са украсени основно с релефни езичести израстъци под ръба на устието (В.ІІ. *A.III.2.α4*; В. VІ. *A.III.2.α4*) или хоризонтални релефни ленти (В. VІ. *A.V.1.α4/δ4*). И двата типа имат представители с набодена украса под ръба на устието (*В. I., В. II., В. III. α4*) или комбинация между набодена и

релефна украса (*K.II.1.*). Купите от тип В.І., В.ІІ., В.ІІІ. са много по-малко. Появяват се и купи с хоризонтални дръжки.

Повечето чаши са със сферично тяло и една дръжка, издигаща се над ръба на устието. Те имат извито навън устие (*D.II.1.2.*), къса цилиндрична шия (*D.II.2.1.*) или висока цилиндрична шия и извито навън устие (*D.II.5.1.*). Най-много са тези с обърнато конична шия (*D.II.3.1.*). Чашите със сплеснато сферично тяло и една дръжка, издигаща се над ръба на устието, са по-малко. Те имат обърнато конична шия (*D.III.1.1.*), висока цилиндрична шия (*D.III.2.1.*) или висока цилиндрична шия и извито навън устие (*D.III.3.1.*). Единици от тях имат украса – релефен пъпковиден израстък с овални сечения в най-високата част на дръжката (*A.III.1.3.ε1*). Повечето от тях са с равни дъна, заоблените са по-скоро изключения. За пръв път се появяват чаши с конкавни дъна и дръжки с триъгълно напречно сечение. Чаши с високи, издигнати над устието и силно издължени дръжки не се регистрират в последните три строителни хоризонта на селищна могила Гълъбово.

Повечето кани са със сферично тяло, обърнато конична шия и дръжка, захваната от ръба на устието и издигаща се над него (*E.I.2.2.*). Украсени са само с релефен пъпковиден израстък с овално напречно сечение в най-високата част на шията (*A.III.1.3.ε1*), с хоризонтална връзана линия на прелома между шията и тялото (*G.I.1.γ*) или с хоризонтална връзана линия и хоризонтален ред набодени точки на прелома между шията и тялото (*K.VI.2.*). Някои имат конкавни дъна и дръжки с триъгълно напречно сечение.

Сред гърнетата преобладават тези с овоидно тяло без шия – отворени (*F.I.1.*) или със слабо завито навътре устие (*F.I.2.*), с цилиндрична (*F.I.4.*) или хиперболоидна шия (*F.I.5.*). Най-често е използвана релефната украса. Всички подтипове имат хоризонтални релефни ленти под ръба на устието (*A.V.1.2.α4*; *A.V.1.β1*). Типични са релефните издатъци, излизащи над ръба на устието (*F.I.2. A.III.5.α2*) и релефните езичести израстъци под ръба на устието (*F.I.4. A.III.2.2.α4/δ1*). Вертикалните релефни ленти се срещат по-рядко самостоятелно (*A.V.2.1.δ2*), по-често те са комбинирани с релефни издатъци (*K.I.5.*). Интерес представляват подковообразните релефни ленти – *A.V.4.δ4*, които се срещат често, а през предишния период са изключения. От набодената украса най-разпространени са отпечатъците от пръст върху или непосредствено под ръба на устието (*B.I.α1/α4*) и отпечатъците от инструмент под ръба на устието (*B.III.2.1.α4*). По-малко са гърнетата със сплеснато сферично тяло и

обърнато конична шия, две вертикални дръжки под ръба на устието (F.III.1.2.a.) или в най-издутата част на тялото (F.III.1.3.a.). Повечето нямат украса.

Повечето амфоровидни съдове са със сферично тяло, обърнато конична или цилиндрична шия и извито/пречупено навън устие и две вертикални дръжки в най-издутата част на тялото (G.I.1.; G.I.2.). Имат релефна украса на прехода между шията и тялото (A.V.1.3.β3) и върху плещите (A.III.1.1.4.δ3) или релефна пъпка и снопове вертикални връзани линии в най-издутата част на тялото (K.III.1.). Някои имат по-сложна украса – комбинация от хоризонтален ред набодени точки на прехода между шията и тялото и връзана украса върху плещите (KVI.3.) или връзана, набодена и релефна украса върху плещите.

Най-многобройни са хранилища с овоидно тяло и цилиндрична шия (H.I.4.) или цилиндрична яка (H.I.3.1.), които имат релефна (A.III.2.2.γ/δ4; A.III.5.1.1.α2; A.V.1.2.δ1/α4 ε5.1.; K.I.10.) или набодена украса (B.II.1.α4; B.I.1.α4). Типични за периода са и тези с овоидно тяло без шия (H.I.1.1. и H.I.2.1.). Хранилищата със сплеснато сферично тяло и хиперболоидна шия (H.II.1.1.) най-често са украсени с хоризонтална релефна лента върху шията (A.V.1.2.α4/β1).

Съдовете от Гълъбово I-III стр. х. имат прилики с тези от Нова Загора I стр. х. и нарушените хоризонти над него, както и с най-късните хоризонти на Езеро и Караново (Лешаков 1999, 64-5, 76-80). Това са паници, купи, чаши, кани и гърнета. Те дават основание да се предположи, че началото на СБЕ е засвидетелстван и в тези селищни могили. По различни причини обаче този период остава неразпознат при първоначалната обработка на материалите – най-горните нива са твърде разрушени или строителните хоризонти не са разграничени по време на разкопките. Възможно е част от керамичните съдове и фрагменти от с.м. Дядово, определени като принадлежащи към КБЕ, да се причислят към СБЕ. Тази хипотеза обаче не може да се докаже до обработката и публикацията на материалите. Паралели на керамиката от Гълъбово I-III стр. х. могат да се откриват в различни типове обекти – височинни селища, открити селища (Петрова, Кацаров 2010, 127; Leshtakov et al. 2019, 64-65) и ровови ограждения/рондели (Ников, Георгиева 2018, 80; Ников, Георгиева 2019, 87; Христова, Иванов 2009, 123), което прави наблюденията общовалидни за района на изследването.

Глава V. Диахронен сравнителен анализ на керамиката от Югоизточна България в края на III и началото на II хил. пр. Хр.

След сравняването на технологичните характеристики на съдовете от Югоизточна България в РБЕ III и началото на СБЕ могат да се направят няколко извода. Съдовете, принадлежащите към трапезната керамика и през двата периода са изработени много прецизно. Повечето имат много добре загладена и излъскана до различна степен повърхност, както и допълнително покритие, фина ангоба. И през двата периода преобладава керамиката с тъмна повърхност – тъмносив, тъмнокафяв и черен цвят на повърхността. С напредване във времето се наблюдава тенденция към изработването на паниците, купите, блюдата, чашите и каните от все по-фино тесто, в което се прибавят все по-малко примеси. Същата зависимост се наблюдава и при представителите на кухненската керамика – гърнетата. За разлика от тези категории хранилищата традиционно се изработват от тесто, в което има повече примеси. През по-късния период количеството на хранилища, които имат по-грубо тесто се увеличава спрямо предходния.

През РБЕ III повечето съдове са без украса, а в началото на СБЕ процентът им се увеличава. Забелязва се наличие на приемственост в развитието на украсата през двата разглеждани периода. Някои видове украси се използват само за определени категории съдове. Наблюдава се и известно стандартизиране на типовете украса спрямо определени типове съдове, като се отличават и хронологически разлики помежду им. Тук са разгледани както общи зависимости между украсата на съдовете през двата периода, така и специфични особености, характерни за всеки от тях.

Проследява се плавно развитие на формите на съдовете между двата разглеждани периода, но са на лице някои видоизменения в специфичното оформяне на отделните им части. Тези промени са най-забележими сред съдовете от трапезната керамика – паници, купи, чаши и кани.

Паниците със силно завито (А.III.) или пречупено навътре устие (А.IV.) са типични и за двата периода. Наблюдават се и сходства в украсяването им. И за двата типа се използват релефни роговидни израстъци (А.III.3.), релефни ребра (А.IV. $\delta 2$), релефни издатъци (А.III.5.а2) и връзани вертикални линии (Г.I.2.). През по-ранния период релефни роговидни израстъци по-често се поставят от ръба на устието до най-издутата част на тялото

(*A.III.3.2.α4*). През по-късния период те са леко видоизмени и по-често се издигат високо над ръба на устието (*A.III.3.2.α2*). Снопове от връзани линии украсяват зоната от ръба на устието до най-издутата част на тялото (*G.I.2.δ2*) на паници със завито или пречупено навътре устие и през двата периода, като съществени разлики помежду им не се откриват. Комбинацията от двата описани типа украси (*K.III.2.*) върху един съд е характерна както за РБЕ III, така и за началото на СБЕ, но само в късния период тя е придружена и от набодени точки. Релефни издатъци се поставят върху ръба на устието на паниците, като по-често се използват през по-късния период. През РБЕ III някои от паниците със завито или пречупено навътре устие имат вертикални дръжки, като се проследяват хронологични разлики в разположението им спрямо устието на съда. Към края на периода този тип дръжки по-често се издигат над ръба на устието (*A.III.2.3.*) за разлика от по-ранните представители (*A.III.1.2.*; *A.III.2.2.*). В началото на СБЕ подтиповете с вертикални дръжки продължават своето развитие. Много по-често спрямо предходния период паниците със силно завито или пречупено навътре устие имат хоризонтални дръжки (*A.III.2.4.*; *A.IV.4.2.*; *A.IV.4.3.*). Паници със завито и чучури се регистрират и през двата периода (*A.III.2.5.*; *A.III.2.6.*).

Обърнато коничните (*A.I.1.*; *A.I.2.*) и полусферичните паници (*A.II.1.*; *A.II.2.*) са значително по-малко на брой спрямо гореописаните типове и през двата периода, като вариантите им с вертикални дръжки са по-скоро изключения (*A.I.2.2.*; *A.II.1.2.*). Обикновено те са украсени с релефни пъпки (*A.I.*) или релефни ленти (*A.V.1.*), поставени в централната част на тялото; релефни езичести израстъци, поставени под ръба на устието или в най-издутата част на тялото (*A.III.2.α4/δ4*); релефни издатъци, поставени върху ръба на устието, издигащи се над него (*A.III.5.α1/α2*). Вариантите им с Т-образен ръб на устието (*A.I.1.1.f.*; *A.I.2.1.f.*; *A.II.1.1.f.*;) се засвидетелстват и през РБЕ III и началото на СБЕ, но броят им увеличава в по-късния период. Обърнато коничните паници с пречупен навътре ръб на устието, т. нар. Z-образен профил се засвидетелстват само в началото на СБЕ (*A.I.1.1.e.*). Паниците с извито навън устие (*A.V.*) се регистрират и в двата периода, но повечето произхождат от по-късно датираните пластове (*A.V.1.*; *A.V.3.*).

Полусферичните купи (*B.II.*), както и тези с овоидно тяло (*B.VI.*) са характерни и най-многобройни и за двата периода. Първият тип (*B.II.*) е по-добре представен през РБЕ III, а процентът на втория тип (*B.VI.*) се увеличава значително в началото на СБЕ. И двата типа имат вертикални дръжки, поставени под ръба на устието (*B.II.1.2.*; *B.II.2.2.*; *B.II.2.3.*;

В. VI.2.2.) или най-често в най-издутата част на тялото (В. II.1.4.; В. II.2.4.; В. VI.1.2.; В. VI.2.3.; В. VI.3.2.), които се откриват и през двата периода. Хоризонталните дръжки са характерни само за полусферичните (В. II.1.4.), но такива представители се регистрират рядко. Купите със завито (В. III.) или пречупено навътре устие (В. IV.), както и купи със сплеснато сферично тяло (В. V.) са по-често срещани през РБЕ III. В началото на СБЕ те са по-скоро изключения. И през двата периода полусферични купи имат украса от релефни пъпки, поставени обикновено в най-издутата част на тялото (*A.I.δ4*), а купите с овоидно тяло са украсени с езичестите израстъци, поставени под ръба на устието (*A.III.2.α4*) или в най-издутата част на тялото (*A.III.2.δ4*); релефни издатъци, поставени върху ръба на устието (*A.III.5.α2*); релефни ленти, поставени в най-издутата част на тялото (*A.V.1. δ4*). Купи с набодена украса (*B.*), както и комбинации от различни типове набодена и релефна украса (*K.II.*) са засвидетелствани основно през РБЕ III, докато в началото на СБЕ те са по-скоро изключения.

Разлика между чашите от двата периода се забелязват в по-специфични особености като начина на оформяне на дръжката и дъното им. Чаши с една дръжка, издигаща се високо над ръба на устието, силно издължена са най-емблематичните варианти сред регистрираните през РБЕ III чаши, като повечето са със сферично или сплеснато сферично тяло и конична шия (*D.II.3.2.*; *D.III.1.2.*; *D.III.3.2.*). Те не са характерни за началото на СБЕ, когато чашите са с по-семпли форми – обикновено със сплеснато сферично тяло и цилиндрична шия, с една дръжка, леко издигаща се над ръба на устието (*D.III.1.1.*, *D.III.2.1.*, *D.III.3.1.*). И през двата периода повечето чаши са с равни дъна. Чашите със заоблено дъно са характерни за РБЕ III, а тези с конкавно дъно – за началото на СБЕ. Характерната украса релефни пъпковидни израстъци (*A.III.1.*), поставени в най-високата част на дръжките на чашите, датирани в РБЕ III, се запазва и в началото на СБЕ, но е по-скоро изключение, тъй като повечето представители нямат украса.

През РБЕ III каните се отличават с по-голямо формално разнообразие спрямо тези от по-късния период, тъй като се регистрират почти всички разграничени типове. В началото на СБЕ повечето кани са със сферично тяло, къси обърнато конични шии и дръжка, която се издига над ръба на устието (*A.I.2.2.a.*; *A.I.2.2.b.*). Типичната за периода на РБЕ III украса от релефни ленти по цялата дължина на дръжките и релефни пъпковидни израстъци в най-високата им част (*K.I.2.*), както и релефни пъпки на прелома между шията и тялото на каните

(*A.I.γ*; *K.I.12.*) или комбинация от двете (*K.I.13.*) не се регистрират в началото на СБЕ. През този период са запазени само някои типове украси от срещащите се през предходния – връзаната украса върху плещите на каните (*Г.I.3.δ3*; *Г.I.2.δ3*; *Г.II.3.δ3*) и пъпковидните израстъци, поставени в най-високата част на дръжката (*A.III.1.ε1*). За разлика от предишния период обаче комбинацията от тези типове украси (*K.III.3.*) се среща рядко в началото на СБЕ. През РБЕ III каните имат основно равни дъна, докато в началото на СБЕ са засвидетелствани повече кани с конкавни дъна. Вероятно и част от регистрираните през този период фрагменти от съдове с пръстеновидни дъна могат да се причислят към тази категория.

Гърнетата с овоидно тяло (*F.I.*) са преобладаващи и през двата разглеждани периода. През РБЕ III най-многобройни са гърнетата с цилиндрична (*F.I.4.*) и хиперболоидна шия (*F.I.5.*), украсени най-често с различни релефни ленти (*A.V.*), езичести израстъци (*A.III.2.*) и комбинации помежду им, поставени непосредствено под устието и шията (*K.I.3.*; *K.I.4.*; *K.I.5.*; *K.I.6.*; *K.I.7.*; *K.I.8.*; *K.I.9.*; *K.I.10.*). По-малко използвана е набодената украса, обикновено в комбинация с гореописаните типове релефна (*K.II.1.*; *K.II.2.*; *K.II.3.*; *K.II.4.*; *K.II.5.*; *K.II.6.*; *K.II.7.*). В началото на СБЕ и двата описани по-горе подтипа форми продължават своето развитие. По-характерни са гърнетата с овоидно тяло и слабо завито навътре устие (*F.I.2.*), както и със сплеснато сферично тяло и обърнато конична шия (*F.III.1.*), които са по-скоро изключения за предишния период. Те са украсени с релефни езичести израстъци, поставени под ръба на устието (*A.III.2.α4*) или в най-издутата част на тялото (*A.III.2.δ4*); релефни издатъци, поставени върху ръба на устието (*A.III.5.α2*); релефни пъпки (*A.I.δ4*) и бутони в най-издутата част на тялото (*A.II.δ4*). Украсата от релефни ленти е много по-малко застъпена спрямо предишния период. Обикновено те са комбинирани с релефни езичести израстъци или релефни издатъци (*K.I.3.*; *K.I.4.*; *K.I.5.*; *K.I.6.*; *K.I.7.*; *K.I.8.*).

Запазените цели амфоровидни съдове, датирани през разглеждани двата периода, са много малко. Не могат да се направят релеванти изводи що се отнася до броят и мястото на поставяне на дръжките или тяхната украса. Все пак могат да се проследят основни тенденции в оформянето на съдовете. Изглежда, че в РБЕ III пластове по-често срещани са подтиповете с цилиндрична шия и извито навън устие, които имат както сферично, така и полусферично тяло (*G.I.2.*, *G.II.2.*). В началото на СБЕ са регистрирани амфоровидни съдове със сферично тяло и обърнато конична шия (*G.I.1.*). Спрямо причислените към тази

категория фрагменти от шии на амфоровидни съдове през този период своето развитие продължават и горепосочените два подтипа.

И в двата разглеждани периода преобладават хранилищата с овоидно тяло, със слабо завито навътре устие (Н.І.2.) или с цилиндрична шия (Н.І.4.). Те са украсявани най-вече с релефна украса – релефни пъпки; бутони или езичести израстъци, поставени в най-издутата част на тялото (А.І.1.δ4; А.ІІ.δ4; А.ІІІ.2.δ4); релефни издатъци, поставени върху ръба на устието (А.ІІІ.5.α2); различни типове релефни ленти, поставени непосредствено под ръба на устието или върху шията (А. V.α2/β4). Срещат се и комбинации от изброените (КІ.3., КІ.4., КІ.6., КІ.7., КІ.8., КІ.9., КІ.10). Набодената украса е засвидетелствана по-скоро като изключение. Хранилищата с овоидно тяло и хиперболоидна шия (Н.І.5.) са характерни за РБЕ ІІІ, докато в началото на СБЕ по-често срещани са тези без шия (Н.І.1.), с цилиндрична яка (Н.І.3.) или обърнато конична шия (Н.І.6.). Запазените цели съдове от тази категория със сплеснато сферично тяло са много малко и през двата периода, за да се проследят приликите и разликите помежду им.

Съдовете от останалите разграничени категории са много малко и се откриват в единични бройки, така че конкретни изводи за тяхното разпространение са много условни. Всички разграничени типове похлупаци се регистрират и в двата периода. Фуниите са засвидетелствани и през двата разглеждани периода, като данните не са достатъчно, за да се направи сравнение в развитието на двата разграничени типа. Малки контейнери с дръжки за окачване са регистрирани само в РБЕ ІІІ пластове, а бутилки засега са разпознати само в началото на СБЕ.

Приемственост между двата периода се проследява и в украсата на съдовете. Релефната украса (А) е преобладаваща и през двата периода за всички категории съдове. Изключение са похлупците, фуниите и бутилките, които нямат украса. През РБЕ ІІІ най-многобройни са гърнетата, паниците и каните с релефна украса. Характерни за периода са комбинациите между различни типове релефна украса (К.І.), които се употребяват най-често върху гърнета, кани, паници и хранилища. В началото на СБЕ релефната украса се използва масово за паниците, гърнетата, купите и хранилищата. К.І. се среща много по-рядко в сравнение с предишния период. Значително по-малко използвани и през двата периода са набодената украса (В) и връзаната украса (Г). Първата се регистрира върху паници, купи, гърнета, кани и хранилища, а втората се среща още по-рядко – паници, купи и кани.

Шнуровата украса (*A*) се употребява само в началото на РБЕ III, докато в по-късните пластове вече не се открива. С нея са украсени гърнета, паници и купи. Щампованата украса (*E*) е по-скоро изключение за РБЕ III (паници и купи), а в началото на СБЕ вече не се използва. И през двата периода се срещат комбинации между различни видове украса. През РБЕ III това са *K.II. (A+B)* – паници, купи, гърнета и хранилища; *K.III. (A+Г)* – паници, кани и амфоровидни съдове, *K.IV. (A+Δ)* – гърнета. В началото на СБЕ *K.II.* и *K.III.* се засвидетелстват върху единични фрагменти – паници, *K.IV.* не се използва, но се появяват *K.V. (A+B+Г)* и *K.VI. (B+Г)* – паници, кани и амфоровидни съдове. В най-късните строителни хоризонти на с. м. Гълъбово са засвидетелствани и други типове украса: *Z.I.* – излъскване на ивици или *pattern-burnish* (Leshtakov 2002, 202 fig. 5, 7); *Z.II.* – отнемане на повърхността на съда в определена форма или *kerbschnitt* и *Z.III.* – т.нар. „фалшив шнур“ или *fürchenshtich*, (Leshtakov 2016a, 102 Abb. 28, 6). Те са представени с единични фрагменти затова по-скоро могат да се приемат за изключения.

Глава VI. Синхронен сравнителен анализ на керамиката от Югоизточна България и Североизточна Егея в края на III и началото на II хил. пр. Хр.

През РБЕ III и началото на СБЕ се наблюдава уеднаквяване на технологичните и формалните характеристики на съдовете, както и тяхната украса в широк географски район, обхващащ най-общо Югоизточната част на Балканския полуостров. Повечето сравними форми, регистрирани сред керамичния репертоар на разглежданите региони, са характерни за по-ранния период (фиг. 17) и продължават своето плавно развитие в по-късния (фиг. 18). Проследяват се и прилики в специфичните особености в оформянето на отделните части на съдовете, типични само за по-късния период.

Най-много сходства със съдовете от Югоизточна България през двата разглеждани периода се откриват в най-близко разположените обекти в Източна Тракия и Източна Македония – Канлъгечит, и Скала Сотирос на о. Тасос. В синхронните им пластове от края на РБЕ III и началото на СБЕ преобладава керамиката изработена на ръка. Изключение е Килисетепе, където по голямата част от съдовете са изработени на бързо грънчарско колело, но заедно с тях се откриват и много висок процент съдове, изработени на ръка. И сред двете технологични групи се откриват много точни паралели на формите съдове от Югоизточна

България. Прилика има както сред съдовете, спадащи към трапезната керамика, така и сред кухненската керамика, въпреки че са по-малко.

Това са паници и купи с обърнато конична форма (А.І.1.; А.І.2.; В.І.1.; В.І.2.); полусферични паници и купи (А.ІІ.1.; А.ІІ.2.; В.ІІ.2.); паници и купи със силно завито или пречупено навътре устие (А.ІІІ.; А.ІV.; В.ІІІ.), някои от които имат вертикални (А.ІІ.1.2.; А.ІІІ.2.2.; А.ІІІ.2.3.; В.ІІ.2.3.; В.ІІ.2.4.) или хоризонтални дръжки (А.ІІ.2.4.; А.ІІІ.2.4.), както и чучури (А.ІІІ.2.5.); паници с извито навън устие (А.V.1.; А.V.3.); овоидни купи (В.VІ.2.); гърнета и хранилища с овоидно тяло и цилиндрични или хиперболоидни шии (F.І.4.; F.І.5.; Н.І.4.; Н.І.5.). Приемственост се открива и в тяхната украса: роговидни израстъци (А.ІІІ.3.2.α4), релефни ребра (А.ІV.1.1.δ2) и релефни издатъци, поставени под и върху ръба на устието (А.ІІІ.5.1.α2); връзана украса, поставена под ръба на устието на паниците (Г.І.2.δ2); както и комбинации от гореописаните типове украси (К.ІІІ.2.), засвидетелствани при паниците и купите. По-малко са сходствата в морфологията на каните (Е.ІІ.1.2.) и чашите. Прилики има в украсата им – при каните тя е поставена основно върху плещите (Г.І.δ3). Използват се едни и същи мотиви, изпълнени чрез различни техники. Пъпковидни израстъци, поставени в най-високата част на дръжката на чашите и каните, се срещат в споменатите обекти, макар и рядко.

Прилики между керамиката от Югоизточна България и Северноегейските острови има предимно сред представителите на трапезната керамика – паници и купи. Това са обърнато конични паници с пречупен навътре ръб на устието (А.І.1.1.е.); полусферични паници профилиран навън ръб на устието (А.ІІ.1.1.е.); полусферични паници с Т-образно устие (А.ІІ.1.1.е.); полусферични паници с чучури (А.ІІ.2.5.); паници със силно завито или пречупено навътре устие (А.ІІІ.; А.ІV); паници с извито навън устие и S-овиден профил (А.V.3.); паници с хоризонтални дръжки (А.ІІ.2.4.; А.ІІІ.2.4.); кани със сферично (Е.І.2.1.; Е.І.3.1.) или сплеснато сферично тяло (Е.ІІ.3.1; Е.ІІ.3.2.). Те са регистрирани в Микро вуни на о. Самотраки, Полиохни на о. Лемнос, Терми на о. Лесбос.

Повече паралели се регистрират в представителния град за културата на Северозападна Анатолия – Троя. Тази зависимост вероятно се дължи на количеството публикувани материали от мащабните разкопки, които се провеждат в продължение на повече от 100 години. Прилики се откриват както между представителите на трапезната, така и на кухненската керамика, макар и те да са по-малко. Това са паници с обърнато

конична форма с прави или леко издути стени (А.І.1.; А.І.2.); полусферични паници (А.ІІ.1.; А.ІІ.1.1.е; А.ІІ.1.1.ф; А.ІІ.2.; А.ІІ.2. А.ІІІ.3.2.α4; А.ІІ.2. А.ІV.1.1.δ2; А.ІІ.2.1.е.), някои от които с хоризонтални дръжки (А.ІІ.2.4.); паници със силно завито или пречупено навътре устие (А.ІІІ.1.; А.ІІІ.2.; А.ІV.1.; А.ІV.2.; А.ІV.3.; А.ІV.4.), някои от които имат пръстеновидни дъна и дъна тип столче (О.ІІІ.; О.ІV.) или хоризонтални дръжки (А.ІІІ.2.4.); паници с извито навън устие (А.V.1.; А.V.3.); купи с обърнато конична форма (В.І.1.); полусферични купи (В.ІІ.2; В.ІІ.2.4.); кани със сплеснато сферично тяло, цилиндрична шия и косо отрязано, извито навън устие (Е.ІІ.3.1.); отворени гърнета с овоидно тяло (F.І.1.); гърнета с овоидно тяло и слабо завито навътре устие (F.1.2.); гърнета с овоидно тяло и цилиндрична шия (F.І.4.); амфоровидни съдове със сферично тяло, цилиндрична шия и извито/пречупено навън устие и две вертикални дръжки в най-издутата част на тялото; хранилища с овоидно тяло, обърнато конична шия и две вертикални дръжки в най-издутата част на тялото (Н.І.6.); похлупаци с конична форма (І.І.); подници с цилиндрична форма (М.ІІ.).

Глава VII. Импорти – идентифициране, разпространение и значение.

Спрямо своите морфологични характеристики и технологични специфики някои керамични съдове се идентифицират като импорти, т.е. внесени от други производствени центрове, тъй като се различават от масово произвежданата керамика, датирана в разглежданите в изследването периоди. Критериите за различаване на импорти от местна продукция са различия във формата, технологията на производство или орнаментацията на артефактите (Catling et al. 1963, 94). Терминът „импорт“ може да се използва не само за керамични съдове, но и за други артефакти – изделия от метал например. По надолу в текста под „импорти“ се имат предвид керамични съдове.

За импорти са считани както съдове, произведени на ръка, така и съдове, произведени на бързо гърнчарско колело, наричани „истински импорти“. Когато съдовете имат чужда за местното производство форма, но са изработени в традиционни техники за района, в който са намерени, те могат да се окачествят като „местни имитации“ (Leshtakov 2021, 22). В литературата е застъпено мнението, че за импорти се смятат артефакти, които се намират в много ограничени количества спрямо останалия материал – 1-2 % (Leshtakov 2016, 241). Ако приемем, че съдовете, изработени на бързо колело, независимо от техниките, които са

използвани за формирането им, са сравнително лесно разпознаваеми за специалистите, то в случаите когато те имат допълнително покритие – поливка/ангоба, тяхната сигурна идентификация може да бъде направена само чрез интердисциплинарни изследвания.

Появата на керамика, произведена на бързо гърнчарско колело в Югоизточна България в края на III и началото на II хил. пр. Хр. повдига много въпроси, свързани с нейната идентификация, разпространение и значение. За Балканите традиционно тя се възприема за внесена/импортна, тъй като до края на периода РБЕ III керамичните съдове са направени на ръка. В Тракия традиционно производство на керамика „на ръка“ обхваща цялото II и част от I хил. пр. Хр.

В Югоизточна България са засвидетелствани импорти, които се датират втората половина на III хил. пр. Хр. – т. нар. „троянски чаши“, произведени на бързо гърнчарско колело, както и техните имитации, изработени на ръка. Регистрирани са седем цели „троянски чаши“ и тринадесет фрагмента от такива – общо деветнадесет, като се включат и регистрираните в I стр. х. на с.м. Гълъбово, датирани в началото на СБЕ. Откриват се в селища или в близост до тях – в м. Баа дере близо до Михалич, Констанция, селищните могили Езеро и Гълъбово (Аладжов 1969; Аладжов и др. 1981; Димитров 1942; Leshtakov 1993; Лещаков 1999; Миков 1948; Leshtakov 2016; Leshtakov et al. 2019; Stefanova 2004) (фиг. 19.1).

Повечето цели екземпляри, открити в Югоизточна България, се възприемат за истински импорти, тъй като са изработени на колело. Те спадат към тип D.V. и D.VI. по Спанос (Spanos 1972, 125 taf. 6), тип A45 по К. Блеген (Blegen et al. 1951, 230) или към тип II по К. Подцувайт (Podzuweit 1979 taf. 6). Чашите от този тип са характерни за Троя IIg (Podzuweit 1979, 153) и целия период на Троя III (Blegen et al 1951, fig. 67, 35.416; 34.277; 33.180), който приключва около 2305-2040 г. пр. Хр. В Троя IV те са по-скоро изключения, а в Троя V вече не се регистрират (Çalış-Sazcı, 2007, 155). Паралели на изработени на колело „троянски чаши“ от Констанция и Михалич се откриват в Караагачтепе (Demangel 1926, 60 fig. 76-78), Полиохни (Bernabò Brea 1976, Tav. CXIII, c; Bernabò Brea 1976, Tav. CXCI b, c; CXСII b, c) и Мирина на о. Лемнос (Panatsi 2004, 115). Откритите съдове, произведени на ръка, се възприемат за местно произведени имитации (Leshtakov 2016, 241-244).

„Троянските чаши“ са разпространени в широк географски ареал. Най-ранните екземпляри, открити в Източното Средиземноморие, се датират в средата на РХ III, а най-

късните представители в Западна Анатолия се датират в късната фаза на РБЕ (Шб) по хронологията, възприета за Западна Анатолия (Şahoğlu 2014, 299). Всички изброени хипотези, обвързани със значението и широкото разпространение на тези съдове, опитват да обяснят материалното изражение на един културен феномен, който отразява оформящата се социална стратификация. „Троянските чаши“ се възприемат като престижни предмети – символи на социален статус, използвани от оформящия се елит, който контролира търговията на ресурси и крайни продукти и допринася за преноса на идеи и иновации в края на III хил. пр. Хр. Свързват се и с консумирането на течности, вероятно с алкохолен произход, например вино (Çalış-Sazcı, 2007, 148-149). Предположена е консумацията на течности по време на специални церемонии, в които участват определени групи хора, които си предават чашата от ръка на ръка. Силно издължените им дръжки вероятно са предназначени не само за по-лесното им захващане, но и за по-лесното им транспортиране на дълги разстояния, например привързвани към „транспортни сакове“ (Şahoğlu 2014, 293). Консумацията на вино е доказана чрез интердисциплинарни методи – *TLE* и *GC-MS*, с които са изследвани останки от течности в „троянски чаши“ от Централна Анатолия (Türkteki et al. 2022, 140). Те се възприемат като част от сервиз, включващ още чаши тип „*tankard*“, конични паници, кани с високи цилиндрични шии „човки“ с косо отрязано устие и „сирийски бутилки“ с червен, черен или сив цвят и излъскана повърхност, свързван с регулярното събиране на групи хора и консумирането на определени течности (Rutter 2012, 73-79). За кратък период от време „троянските чаши“ се разпространяват в широк географски ареал – Южна, Централна и Западна Анатолия, Цикладските острови, Континентална Гърция и Тракия (Korfmann 2001, 363). Началната им поява се поставя около 2500 г. пр. Хр. Възприемат се като доказателство за културни промени, свързани със съществуването на т.нар. „Троянска морска култура“ или „Анатолийска търговска система“ (Korfmann 2001; Şahoğlu 2005).

Фрагментите от съдове с червена ангоба (паници, чаши и кани), открити в Констанция и датирани в края на РБЕ спрямо масовия материал, с който са открити, също се възприемат за импорти, тъй като технологията им на производство е чужда за Тракия (Аладжов и др. 1981; Георгиев 1981). По-късно такива фрагменти са регистрирани и в селищните могили Гълъбово и Мъдрец. Техни паралели се намират в Канлъгечит (Özdoğan, Yılmaz 2012, 180 fig. 146) (фиг. 19.1).

В самия финал на III и началото на II хил. пр. Хр. импортни съдове, произведени на бързо грънчарско колело, са регистрирани в Гълъбово I-III стр. х. Това са обърнато конични паници с червена ангоба (Leshtakov et al. 2019, 63 fig. 18, 8; fig. 37, 31); кани с трилистни устия (Leshtakov 1996, 283 fig. 8, 3); кани с високи цилиндрични шии и издължени устия тип „човка“, покрити с червена ангоба (Leshtakov 2021, 56 fig. 8, 3-4); амфори с овоидно тяло, висока цилиндрична шия и дръжки в най-издутата част на тялото (Leshtakov 1996, 284 fig. 9, 2). Най-много техни паралели се намират в Килисетепе (Sazcı 2021 fig. 5); Канлъгечит – КГ1 и КГ2 (Özdoğan 2021, 403 fig. 3-5); Полиохни – кафяв период (Bernabò Brea 1976, Tav. CCLXVI, 31; Tav. CCLXXV, a; Cultraro 2007, 326 fig. 2, 1-3; гиг. 3; fig. 4 a); Терми (Lamb 1936, 141 fig. 41) и Троя IV-V (Blegen 1937, 572 fig. 11; Blegen et al. 1951, fig. 245, 3; 242; 248, 17; Blum 2012, Tafel 308, 309, 311; Tafel 217; 318; Pavuk 2016, 49; Sazcı 2005, 66; 83 Abb. 48, 2). (фи. 19)

Картирането на импортите дава насоки за възможните пътища, по които са се извършвали взаимодействията между общностите, обитавали Югоизточна България и разграничените в изследването подобласти на Североизточна Егея. Контактите се осъществяват по море и речните мрежи, както и по сухопътната връзка между Балканите и Азия (Boer 2010, 178; Leshtakov 1996, 267). Датирани в РБЕ III „троянски чаши“ в Югоизточна България произхождат от селища, които се намират в близост до р. Марица, а най-много техни паралели се откриват в Северноегейските острови и Троя. Това дава основание да се предположи, че контактите между Северна Тракия и Североизточна Егея са се осъществявали в посока север-юг. Хората, които са ги донесли със себе си вероятно са пътували по море, като придвижването им на север се е осъществявало по долината на р. Марица (Leshtakov 1996, 278 fig. 3.2). Тъй като повечето импорти, датирани в началото на СБЕ, регистрирани в Гълъбово, имат паралели в Централна и Северна Анатолия (Leshtakov 1996, 259-262; 2002, 182-186; 2016, 37-47), може да се предположи, че през този период движението на хора се осъществява по суша в посока югоизток-северозапад или по т. нар. Велик Керванен път (Efe 2007, 60-62). Част от артефактите имат сходства със съдове, регистрирани в Килисетепе, Полиохни на о. Лемнос, Терми на о. Лесбос и Троя, което може да се възприеме като доказателство за контакти и в посока север-юг. В началото на II хил. вероятно са използвани пътища по море и долините на реките, по които се осъществява движението на хора и през предишния период (Korfmann 2001, 356).

В чуждоезичната литература появата на керамични импорти в селища, в които керамиката традиционно се изработва на ръка, обикновено се приема за доказателство на междурегионални контакти на населението, обвързани с търговия и нуждата от размяна на ресурси (Efe 2007; Maran 2007; Мее 1978; Özdoğan 2021, Renfrew 1969; Şahoğlu 2005; Yılmaz 2021). В българската литература импортите са многократно дискутирани, като се набляга и на значението им за синхронизацията на периодизацията на бронзовата епоха в България с тази в Анатолия (Димитров 1942; Миков 1948; Лещаков 1997; Leshtakov 1993; 2002; 2016). Регистрираните импорти в края на III и началото на II хил. пр. Хр. в Югоизточна България се свързва със съществуването на търговски колонии; пътуващи търговци и майстори грънчари; сезонно движение на групи хора, занимаващи се с даден вид търговия; едновременно съжителство в едно селище на различни групи хора, които имат различни традиции в керамичното производство и т.н. (Leshtakov 1996, 266; Özdoğan, Parzinger 2012, 267-274).

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Проследяването на разграничените типове съдове и техните варианти спрямо стратиграфската последователност на посочените селищни могили позволи да се установят специфики и закономерности в промяната на керамичния репертоар, както и да се дефинират онези елементи, които притежават хронологическа стойност и могат да служат като индикатори в сравнение с материали от новооткрити археологически обекти.

Като типични за РБЕ III се открояват устойчиви комбинации между типове съдове и типове украси, които се проследяват в повечето от изследваните селища. Това са паниците и купите със силно завито или пречупено навътре устие, украсени с релефни роговидни израстъци или вертикални врязани линии, фини или широки, поставени от ръба на устието до най-издутата част на тялото. Някои от тях имат вертикални дръжки или са снабдени с чучури. През този период паниците с хоризонтални дръжки се срещат рядко. Преобладават купите с полусферично или овоидно тяло, украсени предимно с релефни пъпки, релефни езичести израстъци и релефни ленти, поставени в най-издутата част на тялото. Някои имат набодена украса под ръба на устието. Емблематични за периода са чашите със сферично или сплеснато сферично тяло, с високи шии и косо отрязани устия, снабдени с вертикална дръжка, издигната над ръба на устието и често силно издължена. Много от тях имат

заоблено дъно. Обикновено са украсени с пъпковидни израстъци в най-високата част на дръжката и релефни пъпки, поставени на прелома между шията и тялото. Каните се отличават с относително формално разнообразие. Те имат сферично или сплеснато сферично тяло, обърнато конични, цилиндрични или конични шии и косо отрязани устия. В повечето случаи дръжките им се издигат над ръба на устието. Най-често украсяваните зони при каните са дръжките, които имат релефни ленти, релефни пъпковидни израстъци в най-високата си част или комбинация от двете. По-рядко се регистрират кани с врязана украса върху плещите, които имат и релефен пъпковиден израстък в най-високата част на тялото. Типични за периода са гърнетата с овоидно тяло, които имат цилиндрични, хиперболоидни или конични шии. Те са украсени с хоризонтални релефни ленти под ръба на устието или с комбинации от различни типове релефна украса – релефни ленти и релефни езичести израстъци. Понякога се комбинират и с набодена украса, поставена под ръба на устието. Амфоровидните съдове имат сферично или сплеснато сферично тяло, цилиндрична шия и извито навън устие, а дръжките им са поставяни основно в най-издутата част на тялото. Повечето нямат украса. Най-многобройни са хранилищата с овоидно тяло, без шия или с цилиндрична шия, украсена с релефни ленти или набодена украса.

Характерни за началото на СБЕ са паници със силно завито или пречупено навътре устие, украсени с релефни роговидни израстъци; паници с обърнато конична форма и пречупено навътре устие, т. нар. Z-овиден профил; паници с извито навън устие и S-овиден профил; полусферични паници, украсени с релефни издатъци, излизащи над ръба на устието; паници с хоризонтални дръжки. Полусферичните и овоидни купи са украсени основно с релефни езичести израстъци, хоризонтални релефни ленти или набодена украса под ръба на устието. Повечето чаши са със сферично тяло, къса конична или цилиндрична шия, извито навън устие, с една дръжка, издигаща се над ръба на устието. По-голямата част от тях не са украсени. Каните имат сферични тела, обърнато конични шии и дръжки, захванати от ръба на устието и издигащи се над него. Някои имат конкавни дъна и дръжки с триъгълно напречно сечение. Украсата им е по-семпла в сравнение с предишния период – релефен пъпковиден израстък, поставен в най-високата част на дръжката; врязана линия или хоризонтален ред набодени точки на прелома между шията и тялото; врязана украса върху плещите. Рядко се среща комбинация от изброените. Преобладават гърнетата с овоидно тяло, без шия или със слабо завито навътре устие, но има и такива с цилиндрична или

хиперболоидна шия. Украсата им е предимно релефна – ленти, израстъци и издатъци, поставени под или върху ръба на устието. Типични за периода са и гърнетата със сплеснато сферично тяло и обърнато конична шия, с две вертикални дръжки под ръба на устието, които нямат украса. Амфоровидните съдове са със сферично тяло, обърнато конична или цилиндрична шия и извито/пречупено навън устие и две вертикални дръжки в най-издутата част на тялото. Някои са украсени с релефна или врязана украса в най-издутата част на тялото. Повечето хранилища имат овоидно тяло и цилиндрична шия, врязана или набодена украса под ръба на устието. Типични за периода са хранилищата с овоидно тяло без шия, украсени с хоризонтална релефна лента под ръба на устието.

Съдовете в края на III и началото на II хил. пр. Хр. се отличават с много прецизна изработка. Преобладава керамиката с тъмна повърхност – тъмносив, тъмнокафяв и черен цвят на повърхността. Съдовете, които спадат към трапезната керамика имат много добре загладена, често излъскана и полирана повърхност и допълнително покритие – ангоба. Те са изработени от по-fino тесто, в което се прибавят все по-малко примеси с напредване на времето. Съдовете, които се причисляват към кухненската керамика – гърнетата също имат загладена повърхност, шиите им често са добре излъскани. Огрубяването на външната повърхност на тялото им е характерно само за по-ранния период. Въпреки че те са изработени от по-грубо тесто, с напредване във времето в него се прибавят все по-малко примеси. Много от представителите на по-късния период имат fino и средно fino тесто. За разлика от тези категории хранилищата традиционно се изработват от тесто, в което има повече примеси. През по-късния период количеството на хранилища от по-грубо тесто се увеличава спрямо предходния.

Част от типичните за РБЕ III форми съдове, както и характерните за тях украси продължават своето развитие и в началото на СБЕ, като се наблюдават някои видоизменения. Това са паници със силно завито или пречупено навътре устие, украсени с релефни роговидни израстъци; паници със завито или пречупено навътре устие и чучури; обърнато конични и полусферични паници, украсени с релефни пъпки, релефни ленти и релефни езичести израстъци; гърнета с овоидно тяло с цилиндрична и хиперболоидна шия, украсени най-често с различни релефни ленти, езичести израстъци и комбинации помежду им, поставени непосредствено под устието и шията.

Някои съдове, засвидетелствани в много малки количества през РБЕ III увеличават значително броят си в началото на СБЕ, като се превръщат в типични за периода. Това са паници с хоризонтални дръжки; овоидни купи, украсени с релефна или набодена украса под ръба на устието; чаши със сферично тяло и цилиндрична шия, с една дръжка, леко издигаща се над ръба на устието; кани с конкавно дъно; кани са със сферично тяло, къси обърнато конични шии и дръжка, която се издига над ръба на устието, с врязана украса върху плещите или пъпковидните израстъци, поставени в най-високата част на дръжката; гърнета с овоидно тяло и слабо завито навътре устие; гърнета със сплеснато сферично тяло и обърнато конична шия.

Съдове, които са характерни за по-ранния период, но не се откриват в по-късния са чашите със сферично тяло и конична шия, със силно издължена и издигаща се високо над ръба на устието дръжка и заоблено дъно, украсени с пъпковидни израстъци в най-високата част на шията; каните със сплеснато сферично тяло и конична шия, чиито дръжки са украсени с релефни ленти и пъпковидни израстъци. Напълно нови специфични елементи в оформянето на съдовете, характерни само за по-късния период са пръстеновидните дъна и дъната тип столче; дръжките на кани, чаши и гърнета, които имат триъгълно напречно сечение; коничните шии на амфоровидните съдове и хранилищата.

В обобщение може да се направи изводът, че се проследява плавен преход в керамичния репертоар на разглежданите периоди, като има приемственост не само в технологията на изработване и основните форми на съдовете, но и в начинът им на декориране. Проследяването на разграничените типове форми и техните украси спрямо стратиграфските пластове на обектите, в които са намерени дава основание са се разделят няколко етапа в керамичното производство в Югоизточна България през втората половина на III и началото на II хил. пр. Хр.

Най-много сходства с технологичните, формалните и декоративни характеристики, на съдовете от Югоизточна България се откриват в най-близко разположените обекти в Източна Тракия и Източна Македония. В тези области се наблюдава единство в керамичния репертоар и през двата разглеждани периода. Повечето сравними форми са характерни за по-ранния период и продължават своето плавно развитие в по-късния. Проследява се плавен преход между двете хилядолетия и се налага единен керамичен стил, чието разпространение обхваща Югоизточните Балкани. Северозападна Анатолия и прилежащите към нея

Северноегейски острови имат малко по-различно развитие на керамичното производство, свързано с навлизането на керамиката на бързо гърнчарско колело. Тя е въведена в началото на РБЕ III и масово произвеждана през СБЕ. Въпреки това се откриват много сходства в керамичния репертоар както със съдовете, произведени на ръка, така и с тези, направени на бързо гърнчарско колело.

Паралели на характерните съдове за периода на РБЕ III са засвидетелствани в Канлъгечит, Килисетепе, Скала Сотирос на о. Тасос, Полиохни и Мирина на о. Лемнос, Терми на о. Лесбос и Троя. Прилики се намират основно сред т.нар. трапезна керамика: паници и купи със завито навътре устие; паници с пречупено навътре устие; полусферични купи и т.н. По-малко близост има между каните и чашите, тъй като в тези категории се наблюдават повече специфични характеристики, които следват местното развитие на керамичното производство. Каните, с украса от релефни ленти върху дръжките например не се регистрират никъде южно от границите на Югоизточна България. Чашите с висока шия и косо отрязано устие, със силно издължени вертикални дръжки също са характерни само за северната част от изследвания ареал. Много по-малко са аналозиите със съдовете, които спадат към кухненската керамика – гърнетата. Те се изработват спрямо по-консервативната местна традиция. Най-точни паралели както във формата, така и в украсата на съдовете се откриват в географски най-близкия до Югоизточна България обект – Канлъгечит, както и в Скала Сотирос на о. Тасос.

Най-много прилики на съдовете от Гълъбово I-III стр. х., единствените регистрирани в сигурен стратиграфски контекст от началото на СБЕ, се намират в Килисетепе VII, Скала Сотирос на о. Тасос (откритото селище), Микро вуни II, Полиохни-кафяв на Лемнос, Терми V на Лесбос и Троя IV-V. Сходства има в паниците със завито навътре устие; паниците с пречупено навътре устие; паниците с извито навън устие и S-овиден профил; паниците с хоризонтални дръжки и пръстеновидно дъно; гърнета с овоидно тяло и слабо завито навътре устие; амфоровидните съдове със сферично тяло, цилиндрична шия и извито/пречупено навън устие и две вертикални дръжки в най-издутата част на тялото; хранилицата с овоидно тяло, обърнато конична шия и две вертикални дръжки в най-издутата част на тялото.

Множеството прилики със съдове от най-близко разположените обекти в Източна Тракия и Източна Македония свидетелстват за налагането на единен керамичен стил, чието разпространение обхваща Югоизточните Балкани. Откритите паралели на съдовете в обекти

от Северозападна Анатолия и Северноегейските острови доказват както единност и синхронност на развиващите се култури, така и постоянни контакти помежду им. Повечето сравними форми са характерни за края на ранната бронзова епоха и продължават своето развитие в следващия хронологически период.

Формалното разнообразие на съдовете, изработени на бързо грънчарско колело, идентифицирани като импорти („троянски чаши“; съдове с червена ангоба – паници, чаши и кани; кани с трилистни устия; кани с високи цилиндрични шии и издължени устия тип „човка“; амфори с овоидно тяло, висока цилиндрична шия и дръжки в най-издутата част на тялото), както и тяхното регулярно засвидетелстване в дълъг период от време (РБЕ III, така и в началото на СБЕ) са доказателство, че взаимните връзки между разграничените подобласти в изследването (Северна Тракия, Източна Тракия, Източна Македония, Северноегейските острови и Северозападна Анатолия) остават засилени, а контактите помежду им интензивни и регулярни.

Цитирана литература:

Аладжов 1969: Аладжов, Д. 1969. Находки от бронзовата епоха в Хасковския музей. – Археология XIX, 4, 63–68.

Аладжов и др. 1981: Аладжов, Д., Георгиев, П., Балабанян, Д., Капелкова, К. 1981. Констанция '79. – ИНИМ III, 265-269.

Александров 2018: Александров, С. 2018. Ранната и средна бронзова епоха в българските земи: хронология, периодизация, културни контакти и находки от благородни метали. – В: Александров, Димитрова, Попов, Хорейш, Чукалев (съст.), Злато и бронз. Метали, технологии и междурегионални контакти на територията на Източните Балкани през бронзовата епоха. София: Алианс Принт ЕООД, 85-97.

Георгиев 1985: Георгиев, М. 1985. Физическа география на България. София: Държавно издателство Наука и изкуство.

Георгиев 1981: Георгиев, П. 1981. Констанция и Троя по данни от последните находки. – ИНИМ 3, 1981, 334-340.

Димитров 1942: Димитров, Д. 1942. Нов принос към въпроса за културните отношения на Тракия и Троя през втората половина на трето хилядолетие пр. Хр. – Беломорски преглед I, 149-156.

Лещаков 1988: Лещаков, К. 1988. Основни класификационни принципи за керамиката от ранната и средната бронзова епоха в Тракия. – Археология XXIX, кн. 3, 1-13.

Лещаков 1997: Лещаков, К. 1997. Изследвания върху бронзовата епоха в Тракия. I. Сравнителна стратиграфия на селищните могили от ранната бронзова епоха в Югоизточна България. – ГСУ-ИФ, т. 84-85, 5-119.

Лещаков 1999: Лещаков, К. 1999. Раннобронзови съдове от обекти в Новозагорския район. – Археологически проучвания в Новозагорско. София, Гео прес, 57-90.

Лешаков 2006: Лешаков, К. 2006. Бронзовата епоха в Горнотракийската низина. – ГСУ, *Studia Archaeologica* III, 141–217.

Лешаков и др. 2002: Лешаков, К., Калчев, П., Саватинов, С., Тодорова, Н., Костова, К., Петрова, В. 2002. Спасителни разкопки на светилището Черна гора 1. Предварителни резултати от разкопките 1997-1999 г. – ИИМ Стара Загора, 1, 19-44.

Миков 1948: Миков, В. 1948. Предисторическото селище до с. Михалич, Свиленградско. – РП I, 7-18.

Николов 1998: Николов, В. 1998. Методически принципи за изследване на неолитни керамични комплекси. – Археология XXXIX, кн. 3-4, 1-10.

Alexandrov 1995: Alexandrov, S. 1995. The Early Bronze Age in Western Bulgaria: Periodization and Cultural Definition. – In: *Prehistoric Bulgaria*. Ed. by D. W. Bailey and I. Panayotov. Madison Wins.: Prehistory Press, 1995, p. 253–270.

Alexandrov 2020: Alexandrov, S. 2020. Gold and Silver Ornaments in Early and Middle Bronze Age Bulgaria – Maran et al. (eds.), *Objects, Ideas and Travelers. Contacts between the Balkans, the Aegean and Western Anatolia during the Bronze and Early Iron Age*, *Universitätsforschungen Zur Prähistorischen Archäologie*, 350, 251-265.

Bernabò Brea 1976: Bernabò Brea, L. 1976. Poliochni. Città preistorica nell'isola di Lemnos, II, Rome.

Bertemes 2002: Bertemes, F. 2002. Heiligtum und Kultplatz in der thrakischen Ebene im 3. Jahrtausend v. Chr. *Ber.RGK* 83, 2002, 123-144.

Blegen 1937: Blegen, C. 1937. Excavations at Troy, 1937. – *American Journal of Archaeology*, Vol. 41, No. 4. (Oct. - Dec., 1937), 553-597.

Blegen et al. 1951: Blegen, C. W., Caskey, J. L., Rawson, M. 1951. *Troy II. The Third, Fourth and Fifth Settlements*. Princeton: Princeton University Press.

Blum 2012: Blum, S. W. E. 2012. Die ausgehende frühe und die beginnend mittlere Bronzezeit in Troia. *Archäologische Untersuchungen zu ausgewählten Fundkomplexen der Perioden Troia IV und Troia V*. Darmstadt: Verlag Philipp von Zabern.

Boer 2010: Boer, J. G. 2010. River Trade in Eastern and Central Thrace from the Bronze Age till the Hellenistic Period. – *Eirene* XLVI, 2010, 176–189.

Boer 2021: Boer, J. G. 2021. South-Eastern Europe within the ancient world-systems, the Bulgarian ingots fifteen years later. – In: K. Leshtakov and M. Andonova (eds.), *Galabovo in Southeast Europe and Beyond. Cultural Interactions during the 3rd-2nd Millennium BC. Proceedings of the International Conference, 24–27 October 2018 in the Town of Galabovo*. Sofia: St. Kliment Ohridski University Press, 168-191.

Catling, Richards, Blin-Stoyle 1963: H. Catling, W., Richards E., Blin-Stoyle, A. Correlations between Composition and Provenance of Mycenaean and Minoan Pottery. *The Annual of the British School at Athens*, vol. 58, 1963, 94-115.

Çalış-Sazcı, 2007: Çalış-Sazcı, D. 2007. Ein Besonderer Gefäßtyp – der Depas Amphikypellon. – In H. Alparslan, M. Doğan-Alparslan, M. Peker (eds), *Bekıs Dinçol ve Ali Dinçol'a Armağan VITA Festschrift in Honor of Belkıs Dinçol and Ali Dinçol*, 147–162.

Childe 1956: Childe, G. 1956. Anatolia and Thrace: Some Bronze Age Relations. *Anatolian Studies*, Vol. 6, 1956, 45-48.

Cultraro 2007: Cultraro, M. 2007. The Middle Bronze Age pottery sequence in the Northern Aegean Islands: the evidence of Poliochni, Lemnos. – In: F. Felten, W. Gauss and R. Smetana (eds), *Middle Helladic Pottery and Synchronisms. Proceedings of the International Workshop held at Salzburg. October 31st – November 2nd, 2004*. Ägina – Kolonna Forschungen und Ergebnisse, Band 1. Wien: Verlag der Österreichische Akademie der Wissenschaften Denkschriften der Gesamtakademie, Band XLII, 323 – 332.

Demangel 1926: Demangel, R. 1926. *Le Tumulus dit de Protesilaos*. Paris.

Efe 2007: Efe, T. 2007. The theories of the “Great Caravan Route” between Cilicia and Troy: The Early Bronze Age III period in inland western Anatolia. *Anatolian Studies* 57 (2007), 47–64.

Fidan, Sari, Türkteki 2015: Fidan, E., Sari, D., Türkteki, M. 2015. An overview of the Western Anatolian Early Bronze Age. *European Journal of Archaeology* 18 (1) 2015, 60–89.

Georgiev 1967: Georgiev, G. I. 1967. Beiträge zur Erforschung des Neolithikums und der Bronzezeit in Süd-bulgarien. – *Archaeologica Austriaca* 42, 90 – 144.

Korfmann 2001: Korfmann, M. 2001. “Die Troianische Hockkultur (Troia VI und VIIa). Eine Kultur Anatoliens.” In: *Troia – Traum und Wirklichkeit* edited by J. LATA CZ, Begleitband zur Ausstellung, 395–406. Stuttgart–Braunschweig–Bonn.

Lamb 1936: Lamb, W. 1936. *Excavations at Thermi in Lesbos*. Cambridge: Cambridge University Press.

Leshtakov 1993: Leshtakov, K. 1993. The End of the Early Bronze Age in Thrace. – *Actes du XII Congr. Int. de SPP*. Bratislava, 556 - 560.

Leshtakov 1996: Leshtakov, K. 1996. Trade Centres in the Early Bronze Age III and Middle Bronze Age in Upper Thrace (On the Interpretation of Baa dere - Konstantia - Galabovo) . – *RPRP*, Vol. 1, Part 2, Sofia, 239-287.

Leshtakov 2002: Leshtakov, K. 2002. Galabovo pottery and a new synchronization for the bronze age in Upper Thrace with Anatolia. – *Anatolica XXVIII*, 171-211.

Leshtakov 2016: Leshtakov, K. 2016. Troy and Upper Thrace: What Happened in the EBA 3? (Interrelations Based on Pottery Evidence). – In Ernst Pernicka/Sinan Ünlüsoy/Stephan W. E. Blum (eds.), *Early Bronze Age Troy: Chronology, Cultural Development, and Interregional Contacts*. An international conference held at the University of Tübingen May 8–10, 2009. *Studia Troica Monographien* 8. Bonn 2016, 321-337.

Leshtakov et al. 2019: K. Leshtakov, P. Machev, T. Popova, D. Vangelov, V. Vangelova, T. Stoilkova, V. Petrova, D. Ilieva, N. Nikolova, S. Chavdarova, M. Andonova, H. Vasileva, H. Hristova, Zh. Zhelyazkov, D. Dimitrov and N. Blagoeva. 2019. Social dimensions of technology of ceramic production in Southeast Bulgaria in 6th – 2nd mill. BC. – *Interdisciplinary Studies* 26, 2019 (2020), 33–106.

Leshtakov 2021: Leshtakov, K. 2021. Galabovo: Ordinary Things — Odd Things. – Leshtakov, K., Andonova, M. (eds.). *Galabovo in Southeast Europe and Beyond. Cultural Interactions during the 3rd-2nd Millennium BC*. Proceedings of the International Conference, 24-27 October 2018 in the Town of Galabovo, 12-70.

Lichardus et al. 2000: Lichardus, J., Fol, A., Getov, L., Bertemes, F., Echt, R., Katinčarov, R., Iliev, I. (Hrsg.) 2000. *Forschungen in der Mikroregion von Drama (Südostbulgarien). Zusammenfassung der Hauptergebnisse der bulgarisch-deutschen Grabungen in den Jahren 1983-1999*. Bonn, 2000, 17-40.

Maran 2007: Maran, J. 2007. Seaborne Contacts between the Aegean, the Balkans and the Central Mediterranean in the 3rd Millennium BC: The Unfolding of the Mediterranean World. – In I. Galaanaki, H. Tomas, Y. Galanakis, R. Laffineur (eds), *Between the Aegean and Baltic Seas. Prehistory Across Borders*. *AEAEUM* 27. *Annales d'archeologie egeenne de l'Universite de Liege et UT-PASP*. Universite de Liege, 3–25.

Mee 1978: Mee, C. 1978. Aegean Trade and Settlement in Anatolia in the Second Millennium B.C. – *Anatolian Studies*, Vol. 28 (1978), 121-156.

Orton, Hughes 2013: Orton, C., Hughes, M. 2013. *Pottery in archaeology*. Cambridge: Cambridge University Press.

Özdoğan 2021: Özdoğan, M. 2021. Earliest Organised Trade Joining the East with the West. An Overview on Its Consequences in Thrace. – In: K. Leshtakov and M. Andonova (eds.), *Galabovo in Southeast Europe and Beyond. Cultural Interactions during the 3rd-2nd Millennium BC*. Proceedings of the International Conference, 24–27 October 2018 in the Town of Galabovo. Sofia: St. Kliment Ohridski University Press, 386–405.

Özdoğan, Parzinger 2012: Özdoğan, M., Parzinger, H. (ed.) 2012. *Die frühbronzezeitliche Siedlung von Kanlıgeçit bei Kırklareli. Ostthrakien während des 3. Jahrtausends v. Chr. im Spannungsfeld von anatolischer und balkanischer Kulturentwicklung (= Archäologie in Eurasien 27; Studien in Thrakien-Marmara-Raum 3)*. Darmstadt 2012: Verlag Philipp von Zabern.

Özdoğan, Yılmaz 2012: Özdoğan, M., Yılmaz, Ö. 2012. Pottery Appendix. – In Özdoğan, M., Parzinger, H. (ed.) 2012. Die frühbronzezeitliche Siedlung von Kanlıgeçit bei Kırklareli. Ostthrakien während des 3. Jahrtausends v. Chr. im Spannungsfeld von anatolischer und balkanischer Kulturentwicklung (= Archäologie in Eurasien 27; Studien in Thrakien-Marmara-Raum 3). Darmstadt 2012: Verlag Philipp von Zabern, 148-182.

Panajotov 1989: Panajotov, I. 1989. Zur Chronologie und Periodisierung der Bronzezeit in der bulgarischen Territorien. – *Thracia*, IX, 74-103.

Panatsi 2004: Panatsi, A. 2004. Myrina in the Early Bronze age. Lemnos: Ministry of Culture, 89–135.

Panayotov 1995: Panayotov, I. 1995. The bronze age in Bulgaria. Studies and problems. – *Prehistoric Bulgaria*, 243-252.

Pavuk 2016: Pavuk, P. 2016. Dating of the Pinnacle in square E4/5, Dörpfeld Stratigraphy and Formation Processes at Troy. – In E. Pernicka, S. Ünlüsoy and S. W. E. Blum (eds.), *Early Bronze Age Troy: Chronology, Cultural Development and Interregional Contacts. Proceedings of an International Conference held at the University of Tübingen May 8–10, 2009*. Bonn: Verlag Dr. Rudolf Habelt GMBH, 49–60.

Rahmstorf 2006: Rahmstorf, L. 2006. Zur Ausbreitung vorderasiatischer Innovationen in die frühbronzezeitliche Ägäis. *Prähistorische Zeitschrift* 81, 49-96.

Renfrew 1969: Renfrew, C. 1969. Trade and Culture Process in European Prehistory. – *Current Anthropology*, Vol. 10, No. 2/3 (Apr. - Jun., 1969), 151-169.

Rutter 2012: Rutter, J. 2012. Migrant drinking assemblages in Aegean Bronze Age settings. – In Maran, J. and P. Stockhammer (eds), *Materiality and Social Practice. Transformative capacities of intercultural encounters*. Oxford and Oakville: Oxbow Books, 73–88.

Şahoğlu 2005: Şahoğlu, V. 2005. The Anatolian Trade Network and the Izmir Region During the Early Bronze Age. – *Oxford Journal of Archaeology*, 24, 339–61.

Şahoğlu 2014: Şahoğlu, V. 2014. The depas and the Tankard vessels. – In M. Lebeau (ed.) *ARCANE Interregional vol. 1: Ceramics, Brepols* 2014, 289-311.

Sazcı 2005: Sazcı, G. 2005. Troia I- III, die Maritime und Troia IV- V, die Anatolische Troia- Kultur. Eine Untersuchung der Funde und Befunde im Mittleren Schliemanngraben. *Studia Troica* 15, 15– 98.

Sazcı 2021: Sazcı, G. 2021. A Bronze Age Settlement at the Southeastern end of the Thrace: Maydos Kilisetepi. – In: K. Leshtakov and M. Andonova (eds.), *Galabovo in Southeast Europe and Beyond. Cultural Interactions during the 3rd-2nd Millennium BC. Proceedings of the International Conference, 24–27 October 2018 in the Town of Galabovo*. Sofia: St. Kliment Ohridski University Press, 356–375.

Spanos 1972: Spanos, P. 1972. Untersuchung ilber den bei Homer "depas amphikypellon" genannten Gefa Btypus: Tübingen.

Stefanova 2004: Stefanova, M. 2004. Kontextuelle Probleme der Becher depas amphikepellon in Thrakien. Von Domica bis Drama. Gedenkschrift für Jan Lichardus (2004) Nikolov, Vassil; Bacvarov, Krum. Sofia: Institute of Archaeology with Museum., 197-203.

Todorova 2003: Todorova, H. 2003. Prehistory of Bulgaria. – In: D.V. Grammenos (ed.), *Recent research in the Prehistory of the Balkans. Thessaloniki* 2003, 257-328.

Treuil 1983: Treuil, R. 1983. Le néolithique et le bronze ancien égéens. Les problèmes stratigraphiques et chronologiques, les techniques, les hommes. *École française d’Athènes*. Paris. 1983, 1-541.

Türkteki et al. 2022: Türkteki, M., Tarhan, I., Kara, H., Tuna, Y. 2022. Possible uses of depas amphikypellon from Küllüoba in Western Central Anatolia through Gc-Ms analysis of organic residues. – *Mediterranean Archaeology and Archaeometry*, Vol. 22, No 1, (2022), 127-154.

Yılmaz 2021: Yılmaz, D. 2021. Step by Step: Cross-Cultural Interactions Between Anatolia and the Balkans during the Third Millennium BC. – In: K. Leshtakov and M. Andonova (eds.), *Galabovo in Southeast Europe and Beyond*.

Авторска справка за научните приноси на дисертационния труд:

- За първи път е систематизирана и анализирана информацията за керамичните комплекси от Югоизточна България в края на РБЕ и началото на СБЕ. Обработен е значителен обем непубликувани данни – керамични съдове и фрагменти от пет селищни могили. Подробното им описание е включено в каталога, а графичното им заснемане – в таблата.
- За първи път е изградената единна и подробна класификация на съдовете от Югоизточна България в двата разглеждани в изследването периода, което предлага предпоставки за сравнение помежду им.
- Изведени са характерните белези на керамичните съдове, типични за РБЕ III и началото на СБЕ, като са установени зависимости между определени технологични групи, типове форми и типове украси.
- Проследена е промяната в разграничените устойчиви комбинации от типове съдове и най-характерните за тях украси. По този начин са открити разпознаваеми хронологически индикатори, дефинирани на базата на стратиграфската последователност и радиокарбонните дати от включените в изследването обекти. Доколкото позволяват наличните данни е прецизирана вътрешна периодизация на керамичното производство в края на РБЕ и началото на СБЕ. По този начин е поставена основата за прецизиране на хронологията на материали от бъдещи проучвания на археологически обекти без сигурна стратиграфия.
- На базата на множеството прилики в керамичния репертоар е формулирана идеята за съществуване на единен керамичен стил, който се разпростира в Югоизточните Балкани и Североизточна Егея във втората половина на III и началото на II хил. пр. Хр. Общите белези в технологичното производство, формалните и декоративни характеристики на съдовете дават основание да се предположи съществуването на хомогенната общност, населявала разграничените подобласти от изследвания ареал.
- За първи път е систематизирана цялата налична информация за импортните съдове, изработени на бързо гърнчарско колело, засвидетелствани в Югоизточна България през втората половина на III и началото на II хил. пр. Хр. Проследени и картирани са техните

паралели в синхронните обекти в Североизточна Егея, което дава добра основа за изследване на пътищата, по които проникват нови технологични иновации и крайни продукти в резултат на движението на хора на средни и дълги разстояния.

Списък на публикации по темата на дисертацията:

D. Пиева 2021. Pottery Ornamentation during the Bronze Age at tell Galabovo. In: K. Leshtakov, M. Andonova (eds.) Galabovo in Southeast Europe and Beyond. Cultural Interactions during the 3rd-2nd Millennium BC. Proceedings of the International Conference 24-27 October 2018 in the Town of Galabovo. Sofia, 2021, 70-83.

Други публикации:

K. Leshtakov, P. Machev, T. Popova, D. Vangelov, V. Vangelova, T. Stoilkova, V. Petrova, **D. Пиева**, Nikolina Nikolova, Silvia Chavdarova. 2019. Social Dimensions of Technology of Ceramic Production in Southeast Bulgaria in 6th–2nd mill. BC, *Интердисциплинарни изследвания*, XXVI, 2019, 33-106.

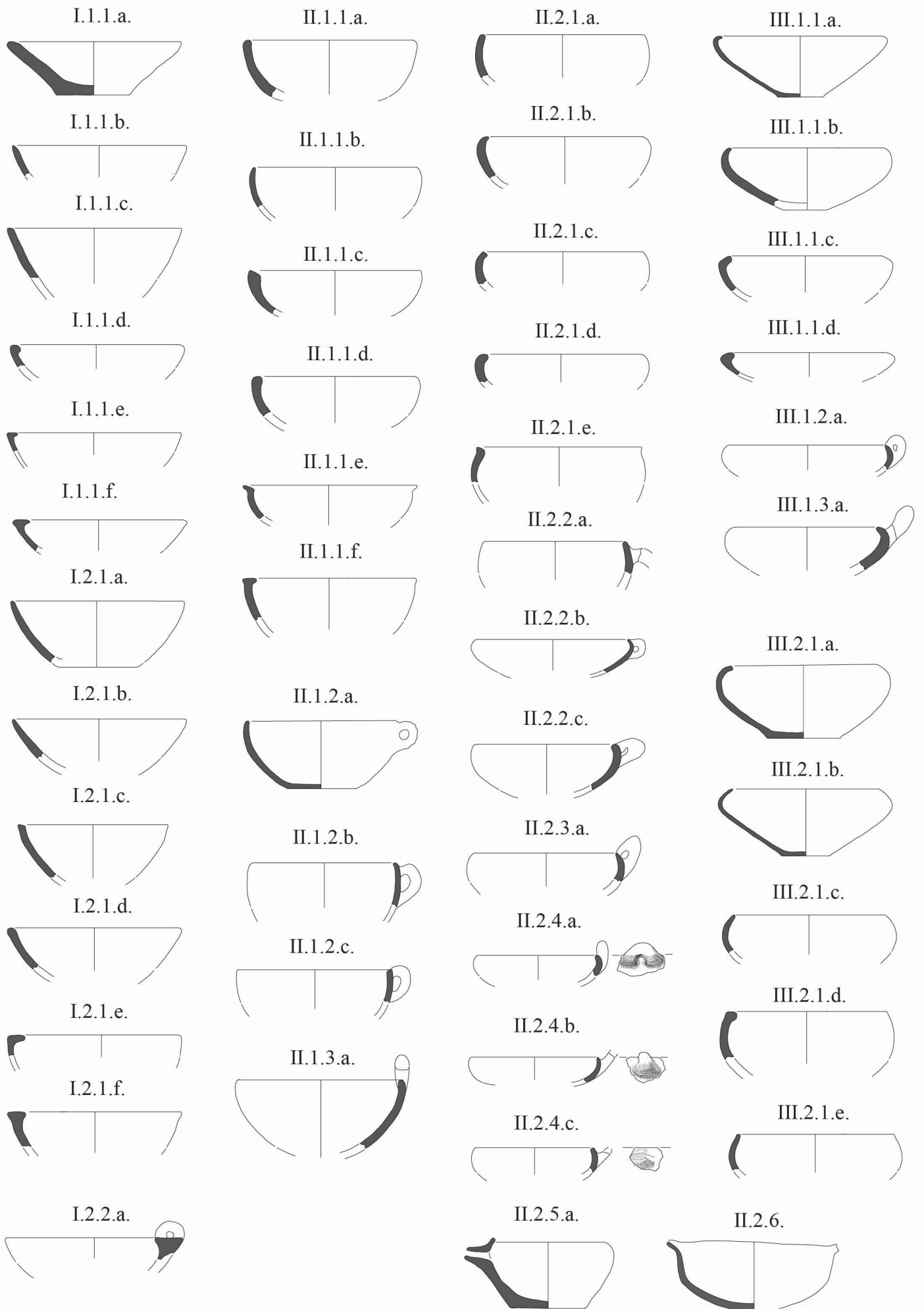
Л. Лещаков, В. Петрова, **Д. Илиева**, К. Лещаков, Я. Димитрова, Т. Джанфезова, А. Божкова, М. Янева. 2020. Селище от ранната бронзова епоха край кв. Мирвяне, гр. София. В: А. Станев и Ц. Йотов (ред) Национална научна конференция 90 години Музеят на София. 12–14 ноември 2018 г. Сердика – Средец – София, VIII, София, 2020, 151-177.

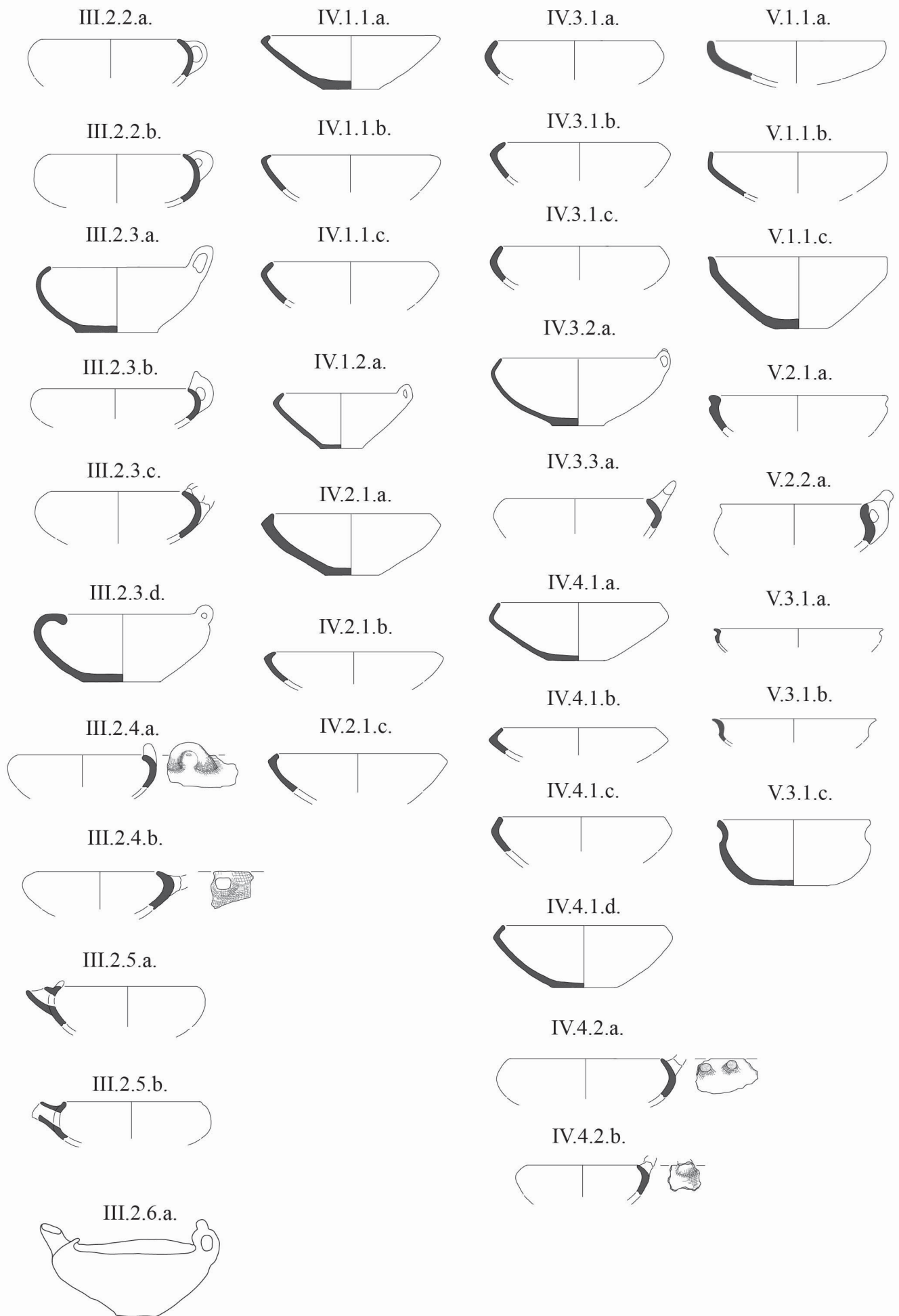
Фиг. 1. Крата на включените в изследването обекти:

1. Крън; 2. Казанлък; 3. Кирилово; 4. Караново; 5. Нова Загора; 6. Езеро; 7. Дядово; 8. Коньово;
9. Биково; 10. Чокоба; 11. Веселиново; 12. Черна гора; 13. Ябълково; 14. Констанция; 15. Гълъбово;
16. Мъдрец; 17. Полски градец; 18. Драма; 19. Канлъгечит; 20. Скала Сотирос; 21. Агиос Антониос;
22. Мирко вуни; 23. Мирина; 24. Кукониси; 25. Полиохни; 26. Килиситепе; 27. Караагачтепе;
28. Троя; 29. Терми.

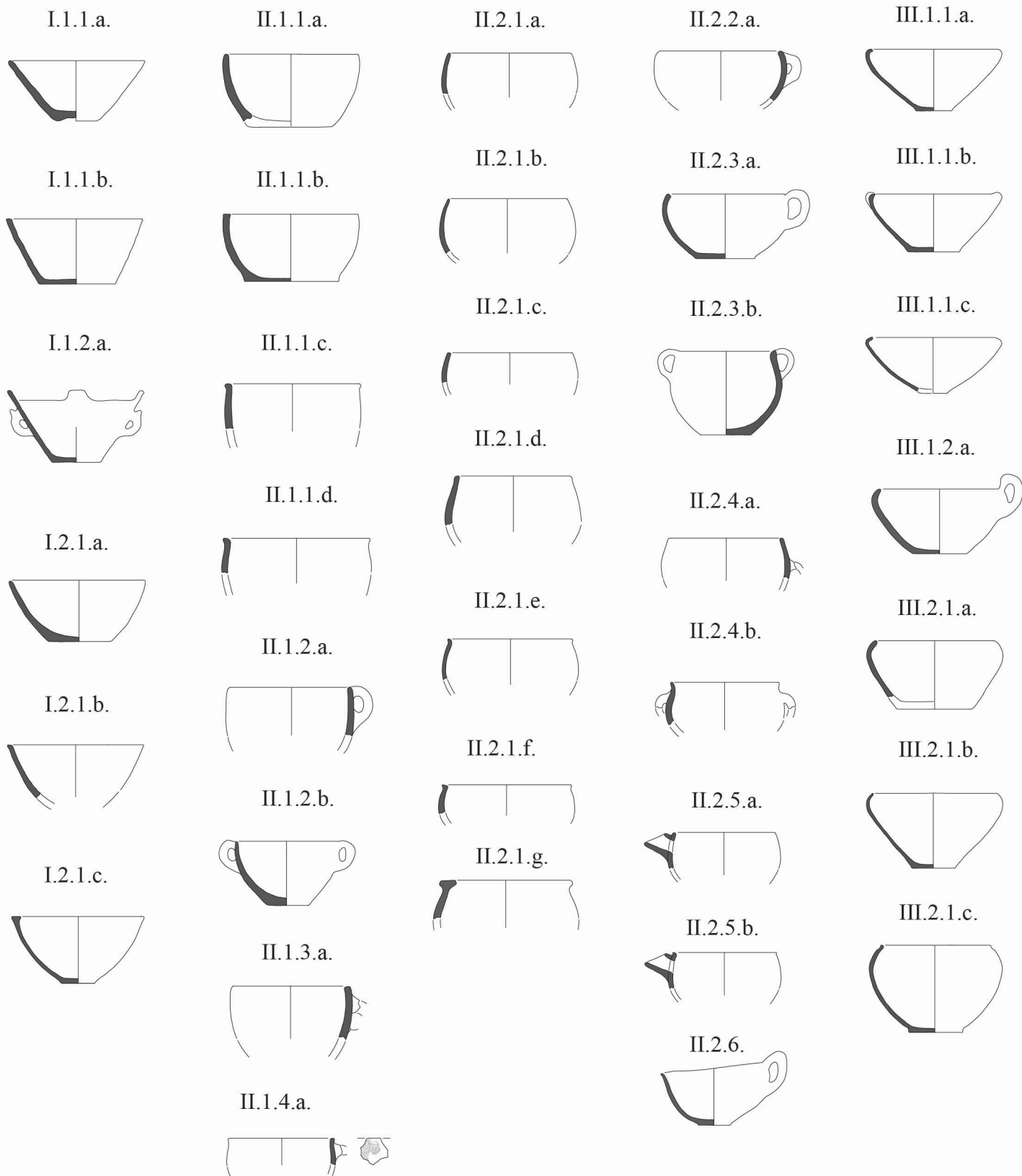
Фиг. 2. А. Паницы

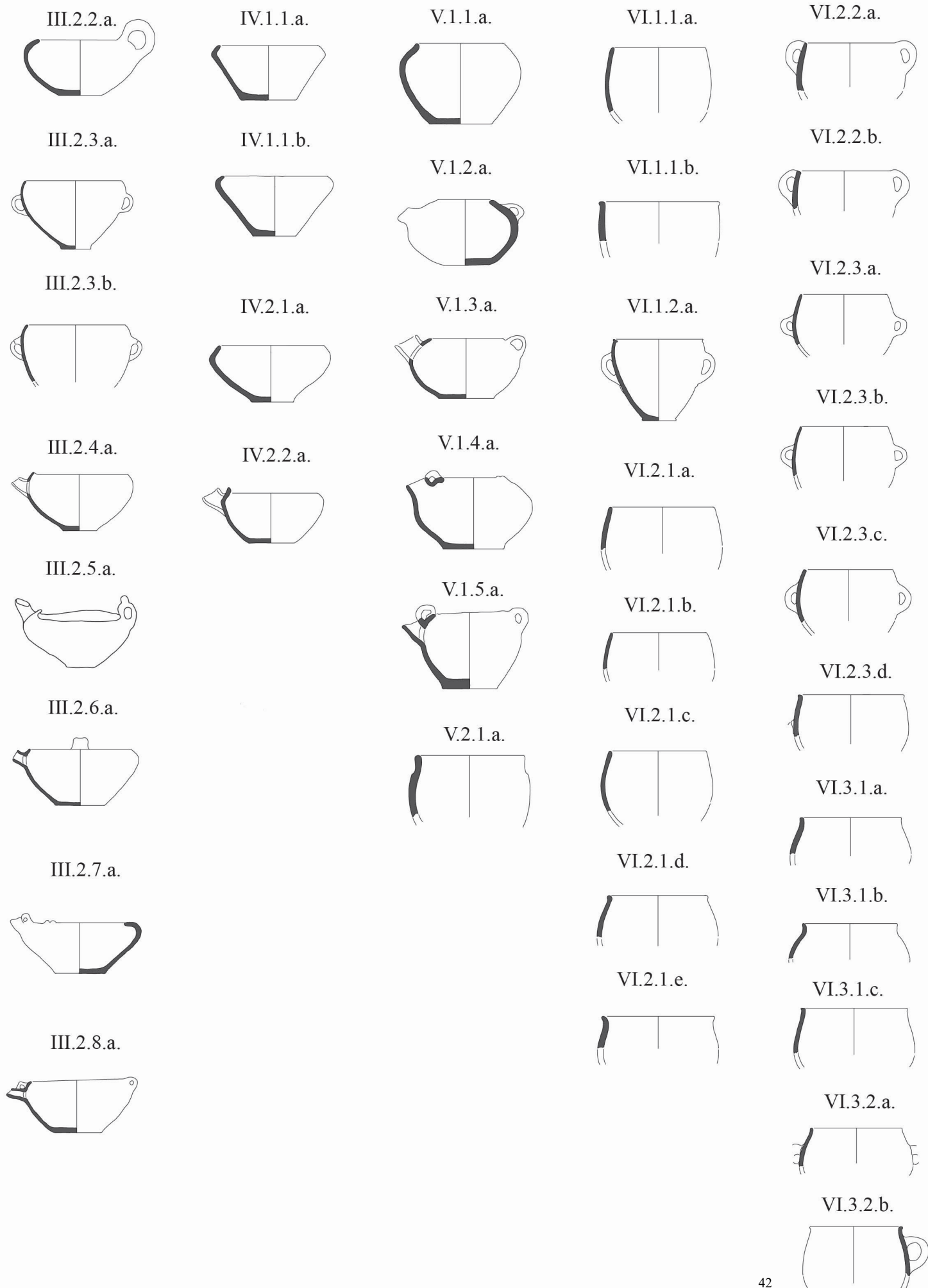
Фиг. 3. А. Паницы

Фиг. 4. В. Купи

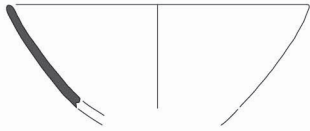

Фиг. 5. В. Купи

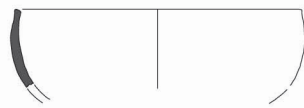

Фиг. 6 С. Блюда

I.1.1.a.

II.1.1.a.

III.1.1.a.

I.1.1.b.

II.1.1.b.

III.1.2.a.

I.2.1.a.

II.1.1.c.

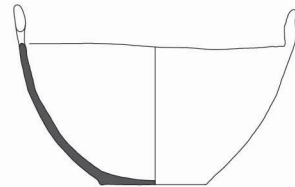
III.1.3.a.

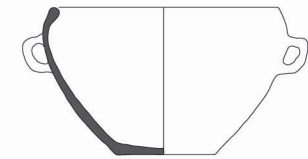
I.2.1.b.

II.1.2.a.

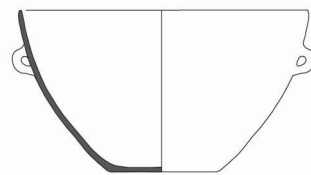
III.1.3.b.

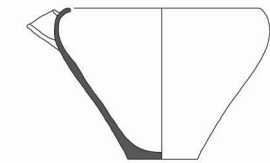
I.2.1.c.

II.1.3.a.

III.1.4.a.

I.2.1.d.

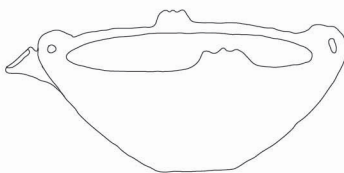
II.2.1.a.

III.2.1.a.

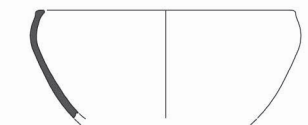
I.2.2.a.

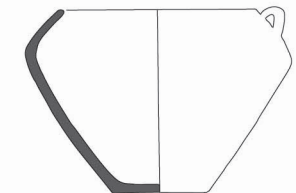
II.2.1.b.

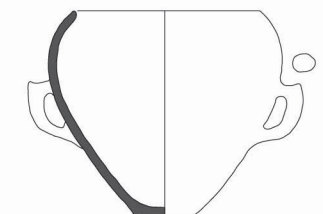
III.2.1.b.

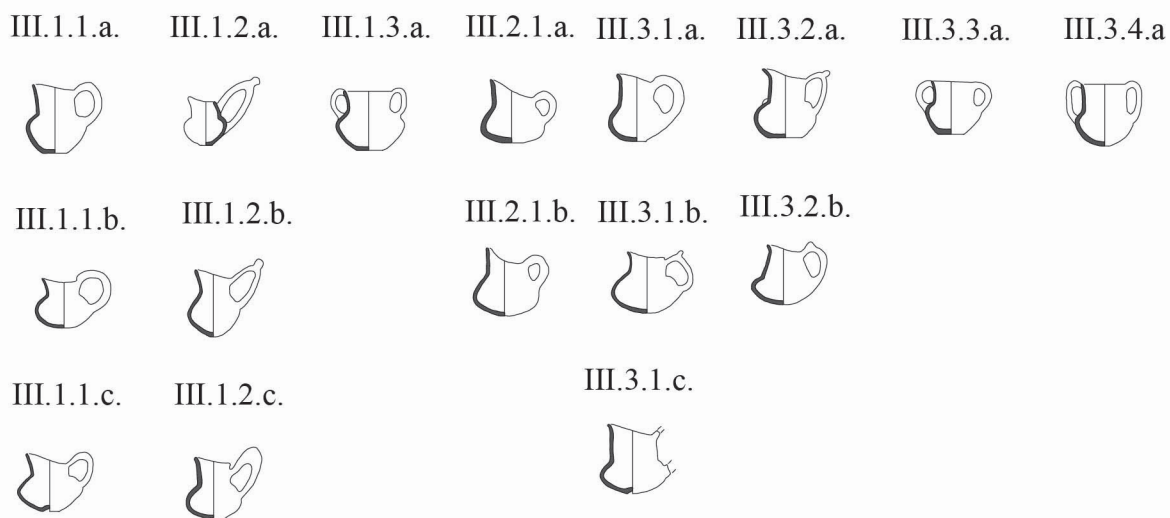
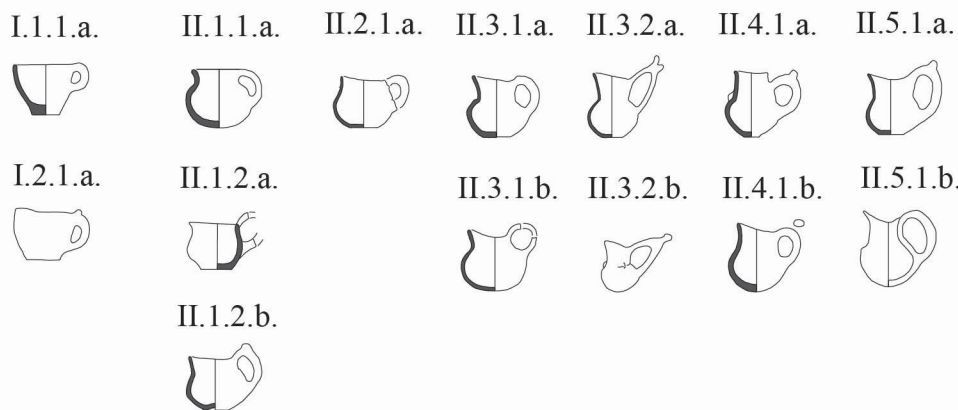
III.2.2.a.

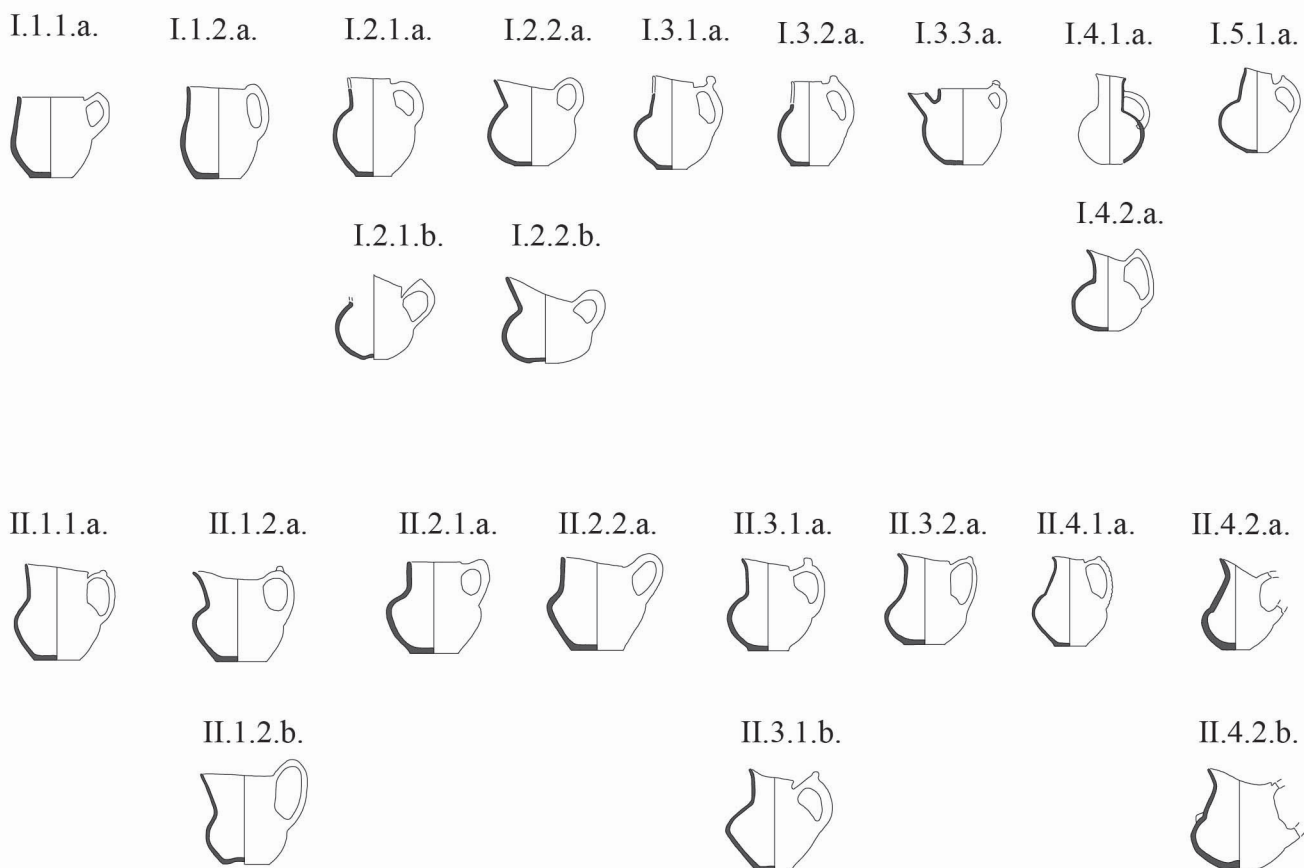
III.2.3.a.

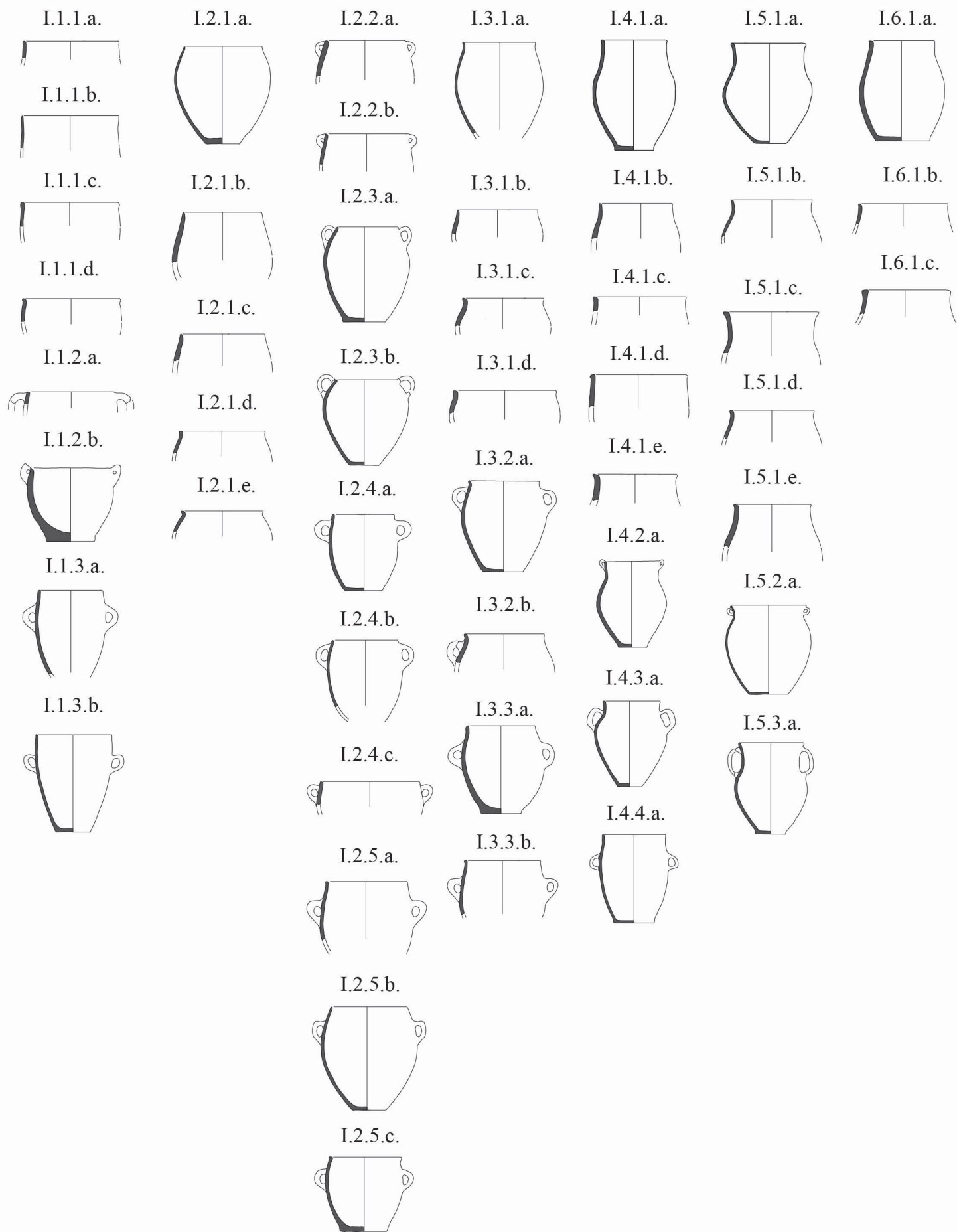
Фиг. 7
Д. Чаши

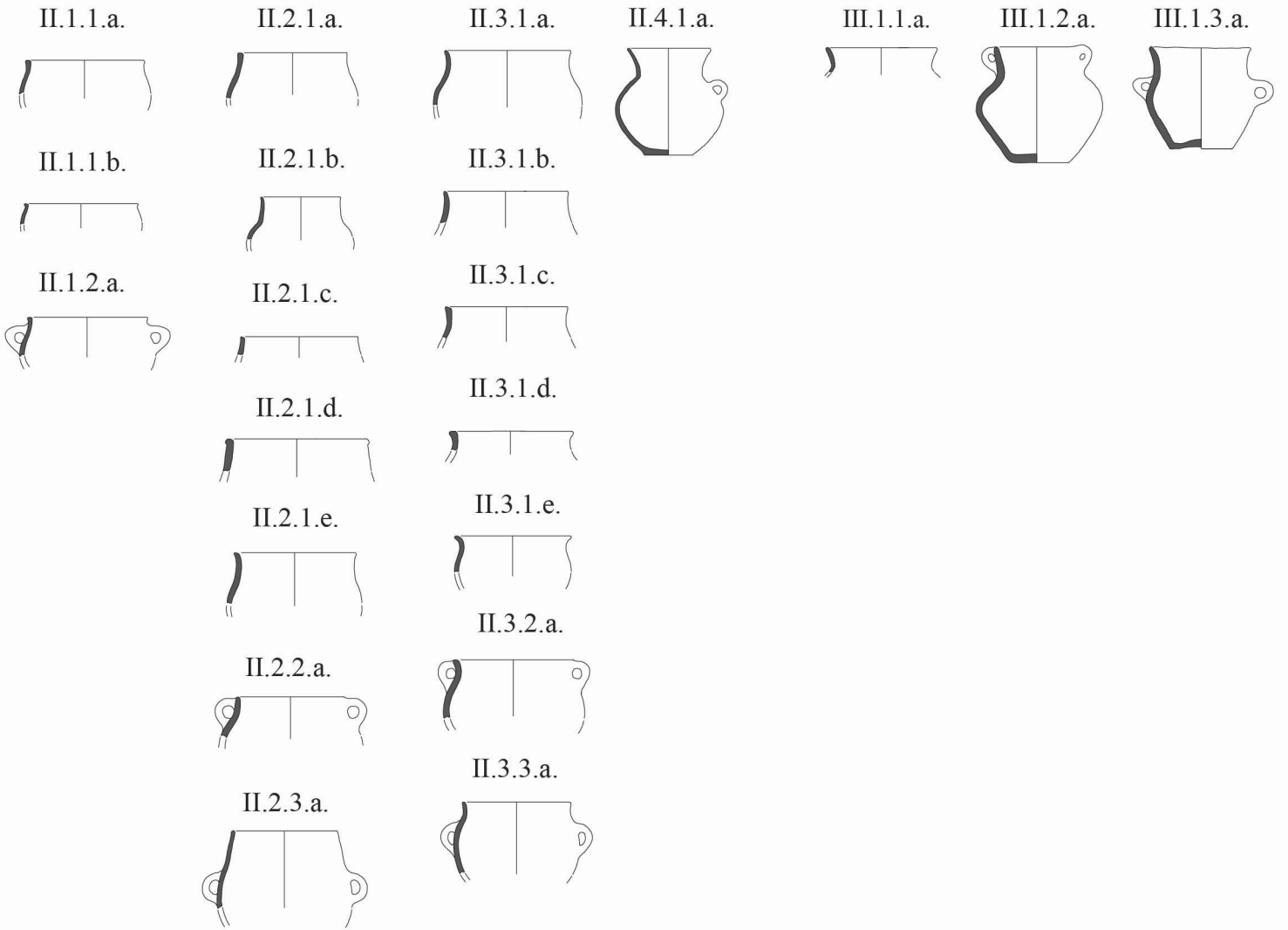
Е. Кани

Фиг. 8 Ф. Гърнета

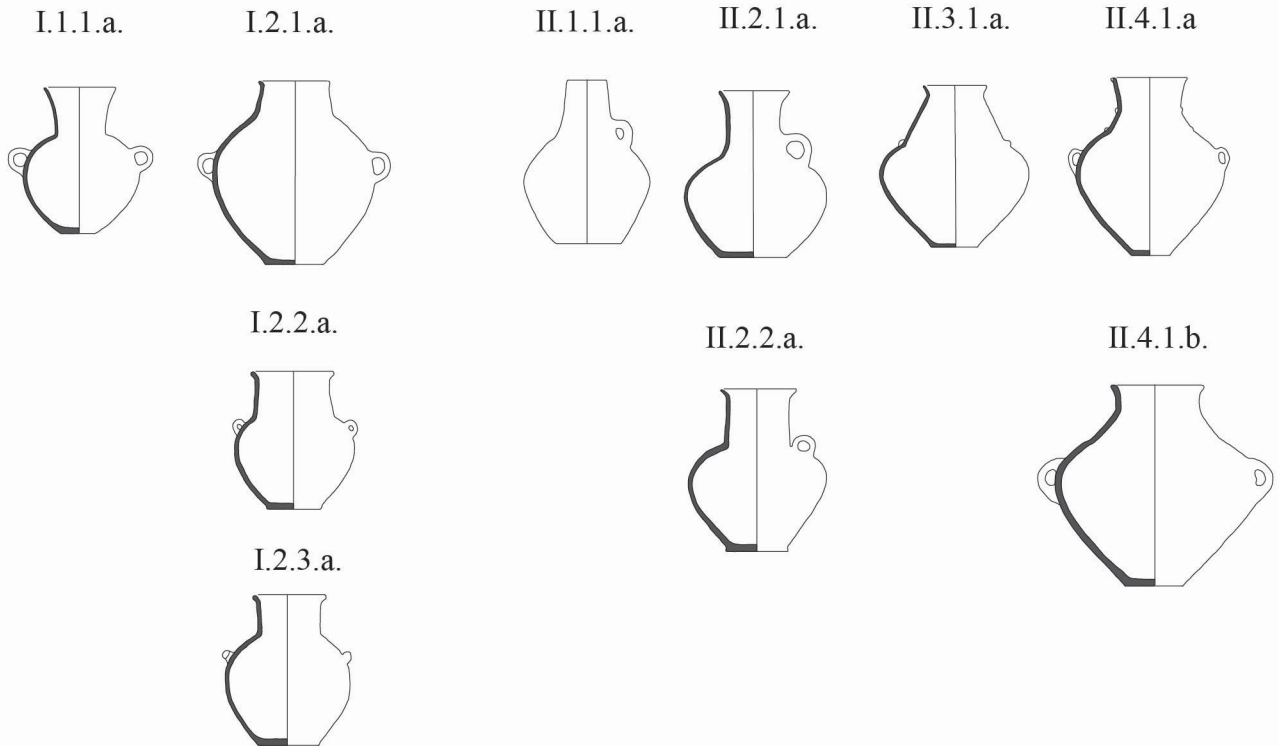

Фиг. 9 **Б. Гърнета**

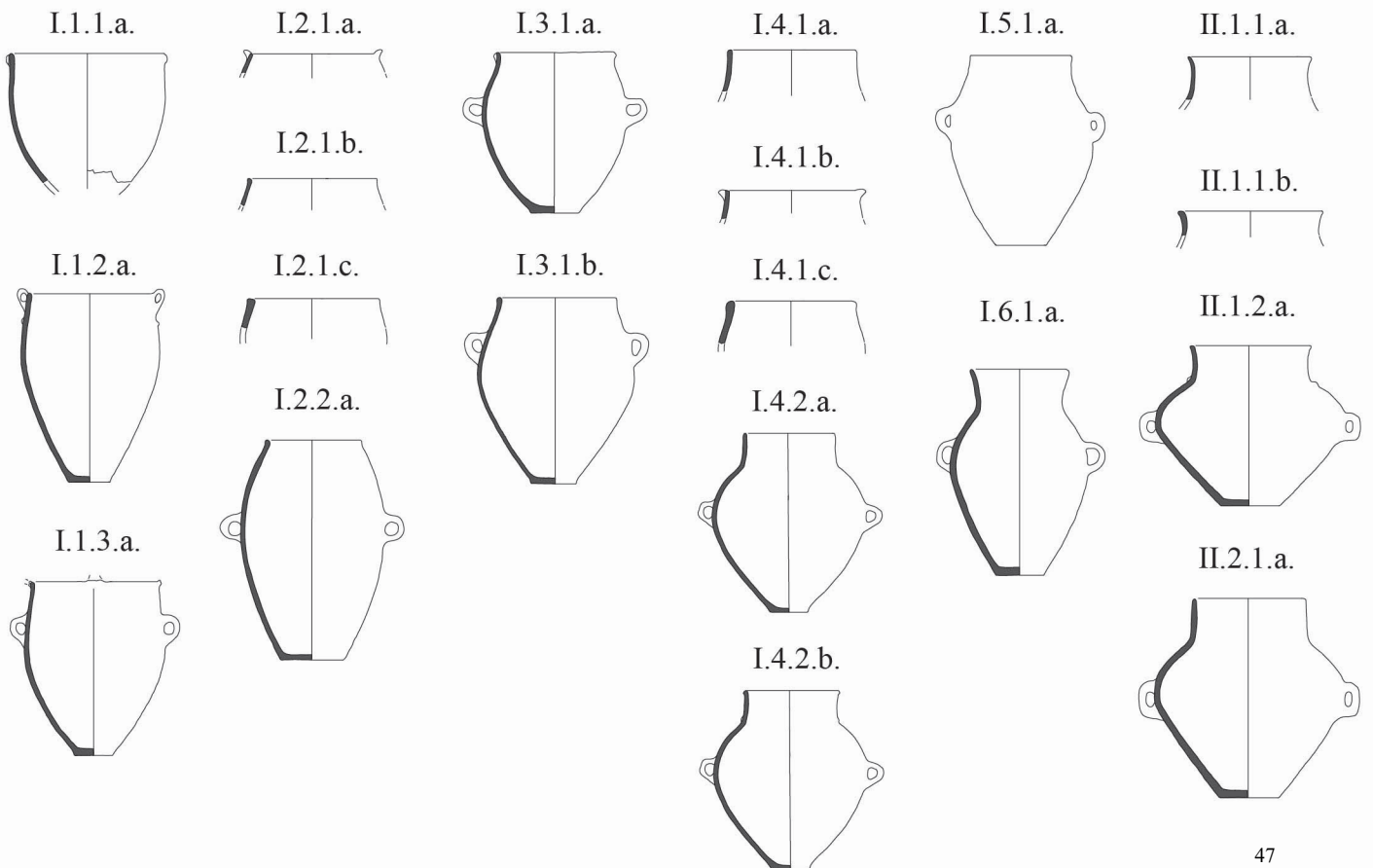

Фиг. 10

Г. Амфоровидни съдове

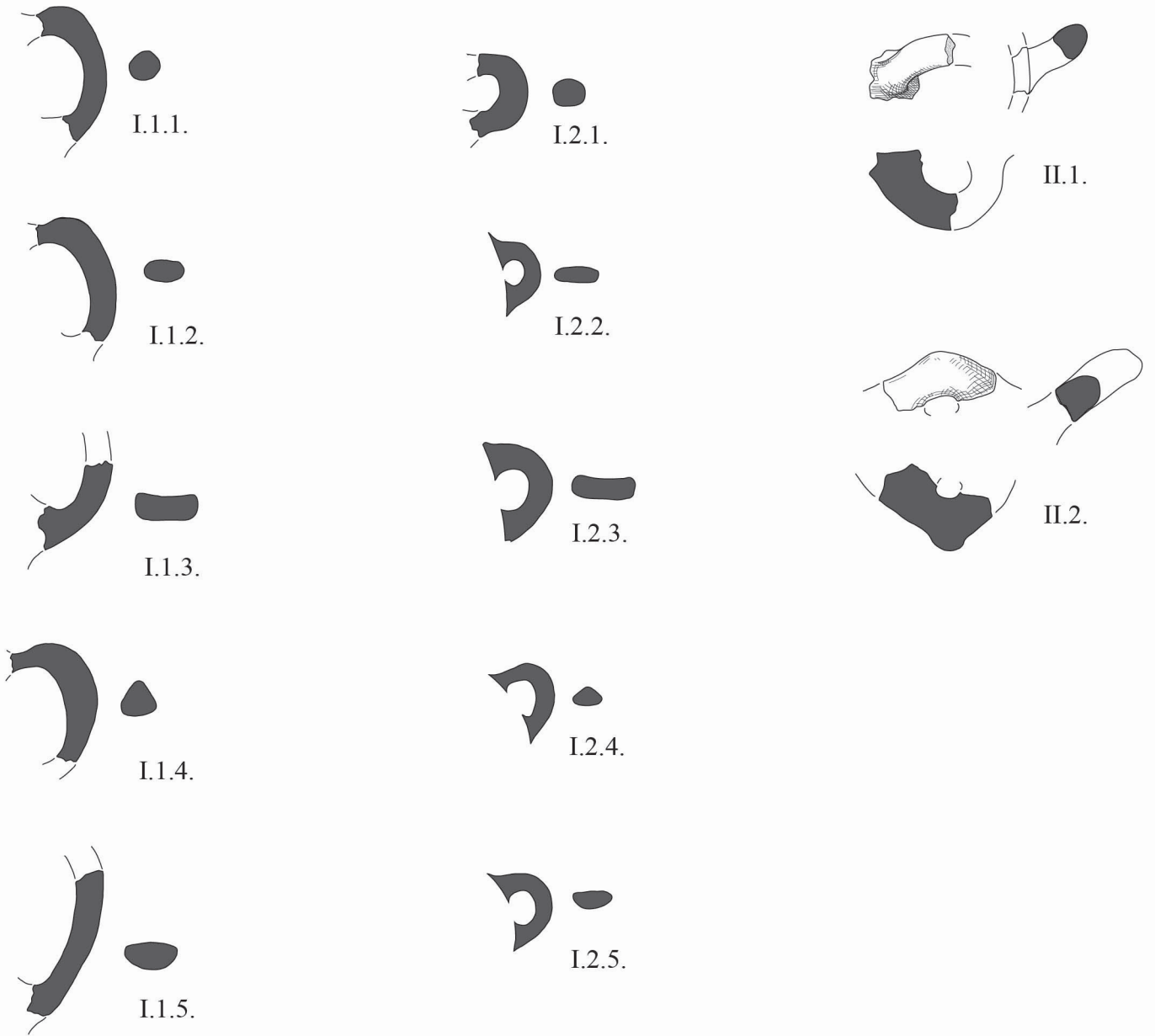

Н. Хранилища

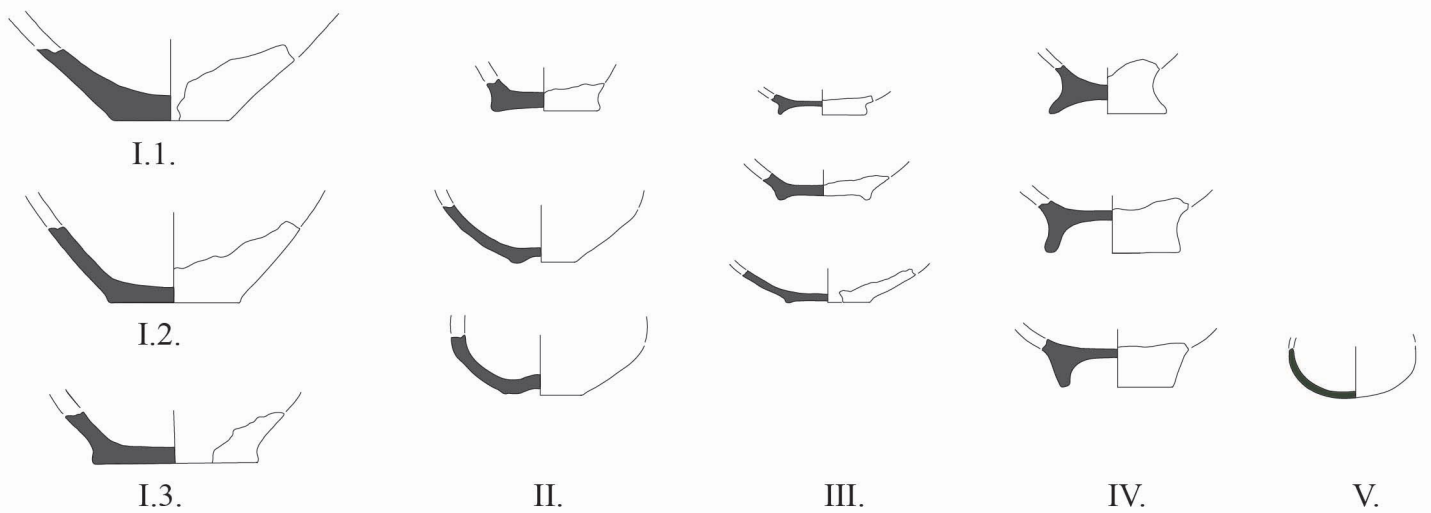

Фиг. 12

Н. Дръжки

О. Дъна

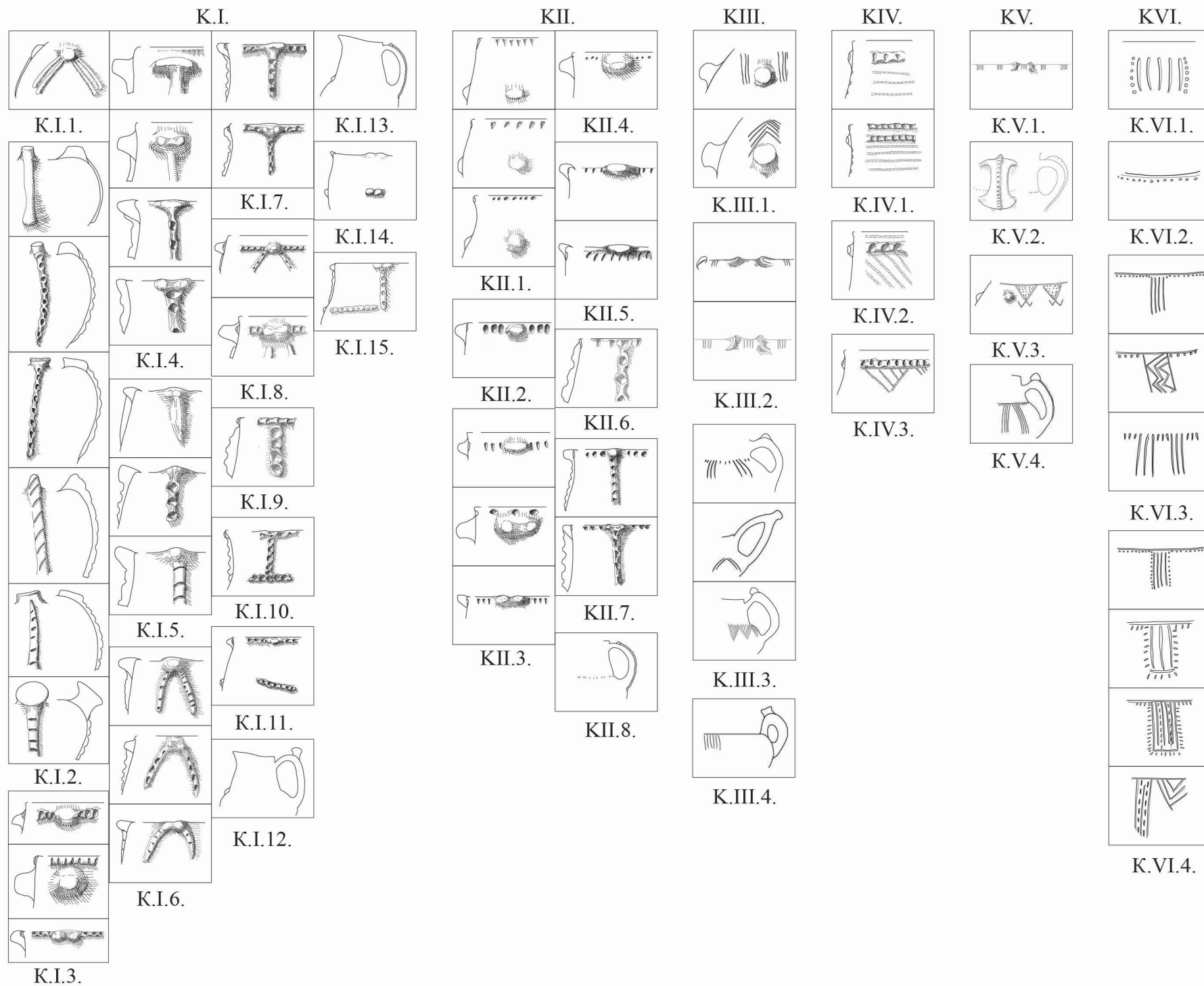
Фиг. 13 Видове украси

А. Релефна - А.І. Пъпки; А.ІІ. Бутони; А.ІІІ. Израстъци; А.ІV. Ребра; А. V. Релефни ленти;

В. Набодена - В.І. Отпечатьци от пръсти; В.ІІ. Отпечатьци от нокти; В.ІІІ. Отпечатьци от инструмент (костен); В.ІV. Набодени точки; В. V. Перфорации върху стената на съда;

Г. Врязана - Г.І. Прави линии; Г.ІІ. Зиг-заг линии; Г.ІІІ. Висящи триъгълници;

Δ. Шнурова - Δ.І. Прави линии; Δ.ІІ. Зиг-заг линии; Δ.ІІІ. Висящи триъгълници; Е. Щампована

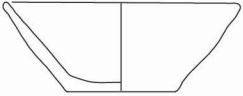

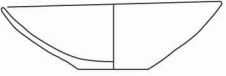

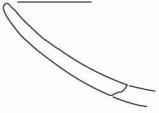
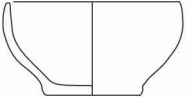

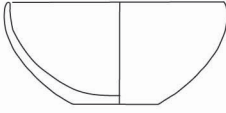

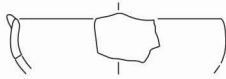

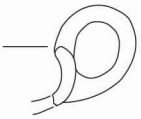
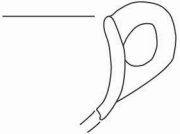

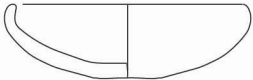
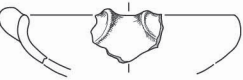
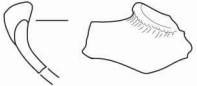

Фиг. 14 Устойчиви комбинации от видове украса/ композиции (К): KI. A+A (Релефна + релефна украса), KII. A+B (Релефна + набодена украса), KIII. A+Г (Релефна + врязана украса), KIV. A+Δ (Релефна + шнурова украса), KV. A+B+Г (Релефна + набодена + врязана украса), KVI B+Г (Набодена + врязана украса)

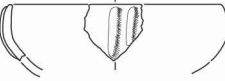
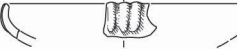
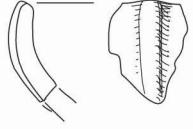
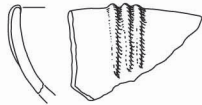

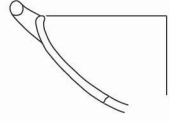
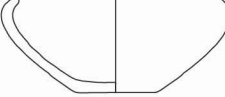
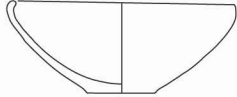

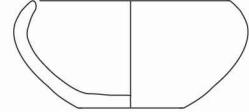

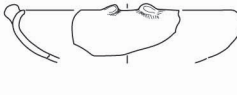
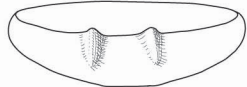
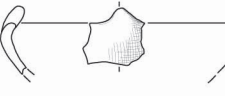
Фиг. 15 Характерни форми съдове и техните украси от Югоизточна България през РБЕ III

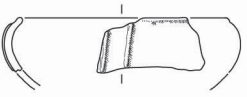
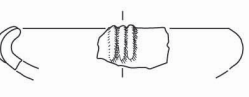
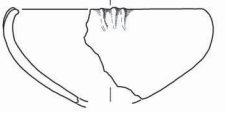
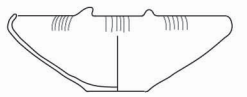

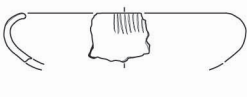
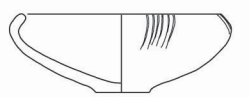
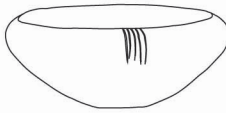

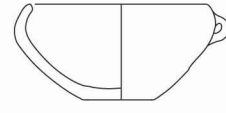
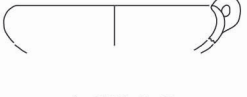

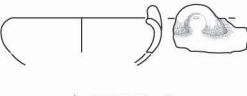
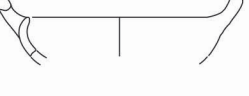

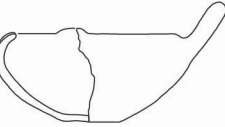
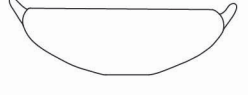
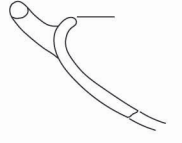

Фиг. 16 Характерни форми съдове и техните украси от Югоизточна България в началото на СБЕ

Югоизточна България	Канлъгечит Източна Тракия	Килисетепе Източна Тракия	Скала Сотирос о. Тасос	Микро вуни о. Самотраки	Полиохни о. Лемнос	Троя Северозападна Анатолия	Терми о. Лесбос
 A.I.1.							
 A.I.2.							
 A.II.1.							
 A.II.1. A.III.5.1.1.α2							
 A.II.1.2.							
 A.II.2.							
 A.II.2. A.III.3.2.α4							

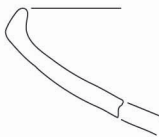
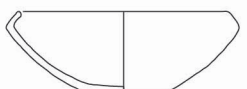

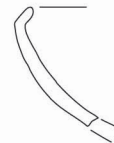

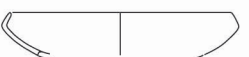
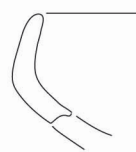

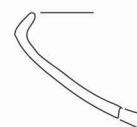
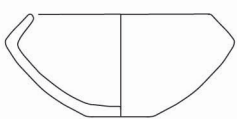
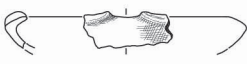

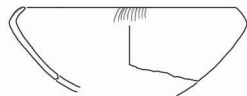

Фиг. 17.1 Сравними типове съдове от Югоизточна България и Североизточна Егея през РБЕ III

Югоизточна България	Канлъгечит Източна Тракия	Килисетепе Източна Тракия	Скала Сотирос о. Тасос	Микро вуни о. Самотраки	Полиохни о. Лемнос	Троя Северозападна Анатолия	Терми о. Лесбос
 A.II.2. A.IV.1.1.δ2							
 A.II.2.4.							
 A.III.1.							
 A.III.2.							
 A.III. A.III.2.							
 A.III. A.III.3.2.α4							
 A.III. A.III.5.1.1.							

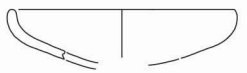

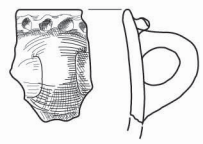

Фиг. 17.2 Сравними типове съдове от Югоизточна България и Североизточна Егея през РБЕ III

Югоизточна България	Канлъгечит Източна Тракия	Килисетепе Източна Тракия	Скала Сотирос о. Тасос	Микро вуни о. Самотраки	Полиохни о. Лемнос	Троя Северозападна Анатолия	Терми о. Лесбос
 A.Ш. A.IV.1.1							
 A.Ш. KIII.2.							
 A.Ш. I.I.2.δ2							
 A.Ш.2.2.							
 A.Ш.2.3.							
 A.Ш.2.4.							
 A.Ш.2.5.							

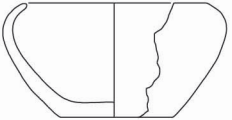
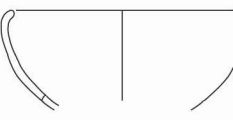
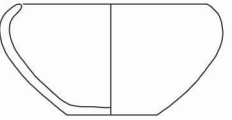
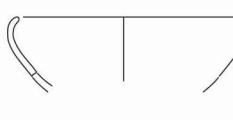

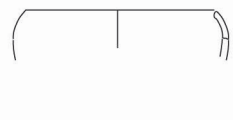
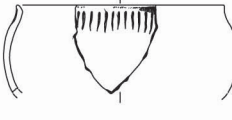

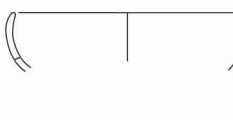

Фиг. 17.3 Сравними типове съдове от Югоизточна България и Североизточна Егея през РБЕ III

Югоизточна България	Канлъгечит Източна Тракия	Килисетепе Източна Тракия	Скала Сотирос о. Тасос	Микро вуни о. Самотраки	Полиохни о. Лемнос	Троя Северозападна Анатолия	Терми о. Лесбос
 A.IV.1.							
 A.IV.2.							
 A.IV.3.							
 A.IV.4.							
 A.IV. A.III.3.2.α4							
 A.IV. KIII.2.							
 A.IV. ΓΙ.2.δ2							

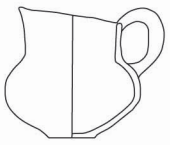

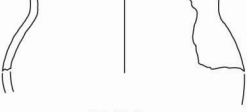

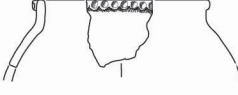

Фиг. 17.4 Сравними типове съдове от Югоизточна България и Североизточна Егея през РБЕ III

Югоизточна България	Канлъгечит Източна Тракия	Килисетепе Източна Тракия	Скала Сотирос о. Тасос	Микро вуни о. Самотраки	Полиохни о. Лемнос	Троя Северозападна Анатолия	Терми о. Лесбос
 A.V.1.							
 B.I.1.							
 B.I.2.							
 B.II.2.							
 B.II.2.1.g.							
 B.II.2.3.							
 B.II.2.4.							

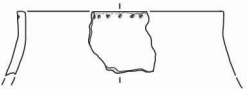
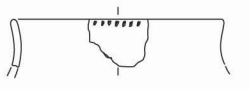
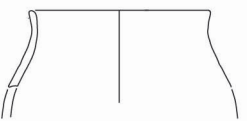
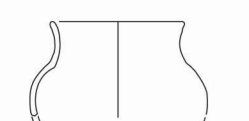

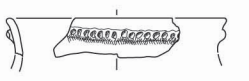
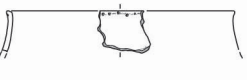

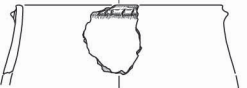
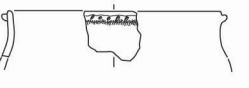
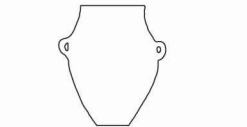
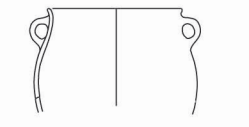
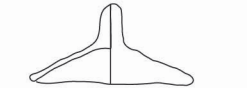
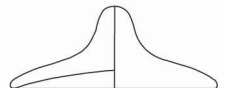
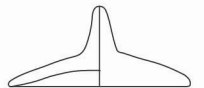
Фиг. 17.5 Сравними типове съдове от Югоизточна България и Североизточна Егея през РБЕ III

Югоизточна България	Канлъгечит Източна Тракия	Килисетепе Източна Тракия	Скала Сотирос о. Тасос	Микро вуни о. Самотраки	Полиохни о. Лемнос	Троя Северозападна Анатолия	Терми о. Лесбос
 В.ІІІ.1.							
 В.ІІІ.2.							
 В.ІІІ.2.							
 С.ІІ.2.							
 С.ІІІ.2.							
 Е.І.2.1.							
 Е.І.3.1.							

Фиг. 17.6 Сравними типове съдове от Югоизточна България и Североизточна Егея през РБЕ ІІІ

Югоизточна България	Канлъгечит Източна Тракия	Килисетепе Източна Тракия	Скала Сотирос о. Тасос	Микро вуни о. Самотраки	Полиохни о. Лемнос	Троя Северозападна Анатолия	Терми о. Лесбос
 E.II.1.2.							
 E.II.3.1.							
 E.II.3.2.							
 F.I.2.							
 F.I.3.							
 F.I.4.							
 F.I.4. A.V.1.2.α4/δ1							

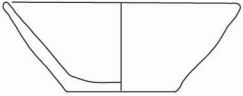

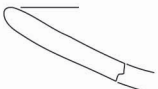

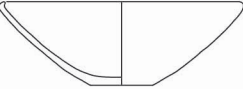
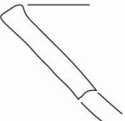

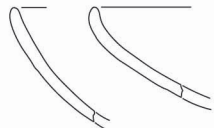

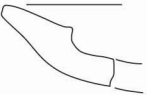

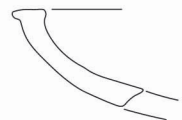

Фиг. 17.7 Сравними типове съдове от Югоизточна България и Североизточна Егея през РБЕ III

Югоизточна България	Канлъгечит Източна Тракия	Килисетепе Източна Тракия	Скала Сотирос о. Тасос	Микро вуни о. Самотраки	Полиохни о. Лемнос	Троя Северозападна Анатолия	Терми о. Лесбос
 F.I.4. B.IV.1.alpha4							
 F.I.5.							
 F.I.5. A.V.1.2.alpha4/delta1							
 F.I.5. B.IV.1.alpha4							
 H.I.4.							
 H.I.5.							
 I.П.							

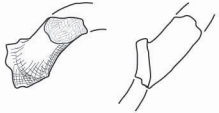

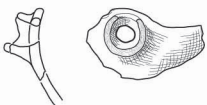

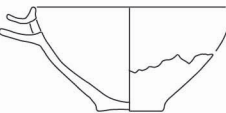
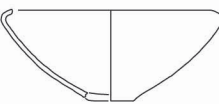

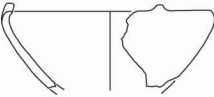
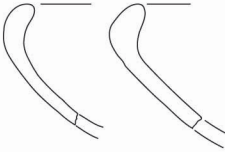

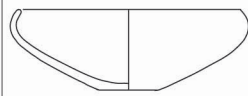

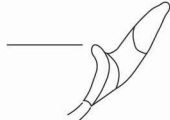

Фиг. 17.8 Сравними типове съдове от Югоизточна България и Североизточна Егея през РБЕ III

Югоизточна България	Канлъгечит Източна Тракия	Килисетепе Източна Тракия	Скала Сотирос о. Тасос	Микро вуни о. Самотраки	Полиохни о. Лемнос	Троя Северозападна Анатолия	Терми о. Лесбос
 J.I.							
 K.I.2.1.							
 K.I.2.2.							
 K.III.2.1.							
 M.II.							

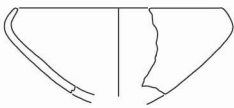
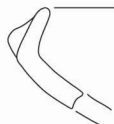
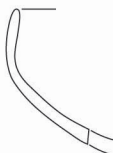
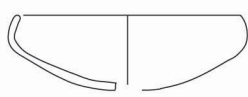

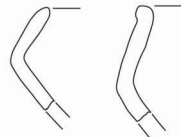
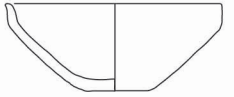
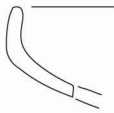
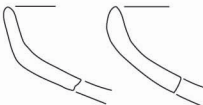
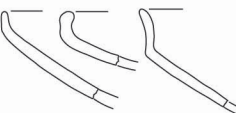
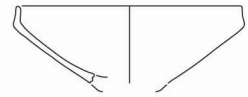

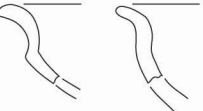
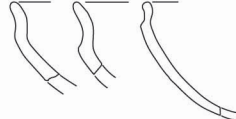

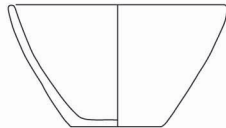

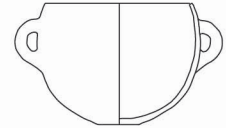
Фиг. 17.9 Сравними типове съдове от Югоизточна България и Североизточна Егея през РБЕ III

Югоизточна България	Канлъгечит Източна Тракия	Килисетепе Източна Тракия	Скала Сотирос о. Тасос	Микро вуни о. Самотраки	Полиохни о. Лемнос	Троя Северозападна Анатолия	Терми о. Лесбос
 A.I.1.							
 A.I.1.1.e.							
 A.I.2.							
 A.II.1.							
 A.II.1.1.e.							
 A.II.1.1.f.							
 A.II.2.1.e.							

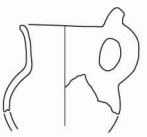

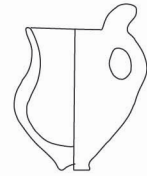

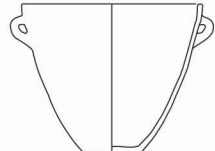

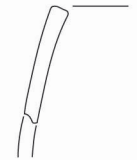
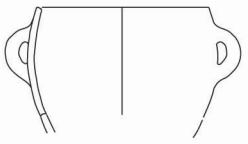
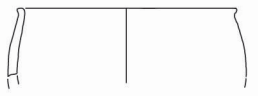

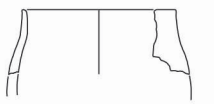
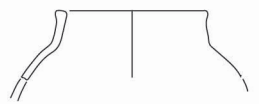
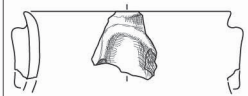

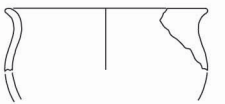
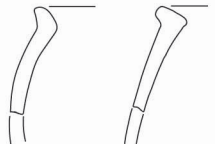
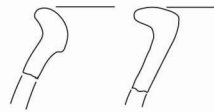
Фиг. 18.1 Сравними типове съдове от Югоизточна България и Североизточна Егея в началото на СБЕ

Югоизточна България	Канлъгечит Източна Тракия	Килисетепе Източна Тракия	Скала Сотирос о. Тасос	Микро вуни о. Самотраки	Полиохни о. Лемнос	Троя Северозападна Анатолия	Терми о. Лесбос
 A.II.2.4.							
 A.II.2.5.							
 A.III.1.							
 A.III.2.							
 A.III.2.4.							
 A.IV.1.							
 A.IV.2.							

Фиг. 18.2 Сравними типове съдове от Югоизточна България и Североизточна Егея в началото на СБЕ

Югоизточна България	Канлъгечит Източна Тракия	Килисетепе Източна Тракия	Скала Сотирос о. Тасос	Микро вуни о. Самотраки	Полиохни о. Лемнос	Троя Северозападна Анатолия	Терми о. Лесбос
 A.IV.3.							
 A.IV.4.							
 A.V.1.							
 A.V.3.							
 B.I.1.							
 B.II.2.							
 B.VI.2.							

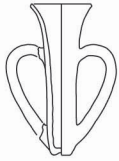
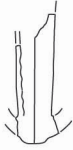

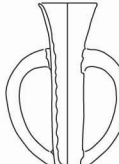

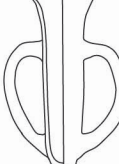

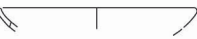

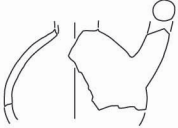
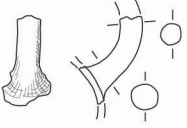
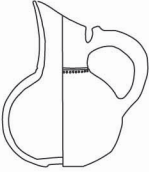

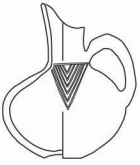

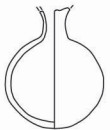

Фиг. 18.3 Сравними типове съдове от Югоизточна България и Североизточна Егея в началото на СБЕ

Югоизточна България	Канлъгечит Източна Тракия	Килисетепе Източна Тракия	Скала Сотирос о. Тасос	Микро вуни о. Самотраки	Полиохни о. Лемнос	Троя Северозападна Анатолия	Терми о. Лесбос
							
 F.I.1.							
 F.I.2.							
 F.I.2.1.e.							
 F.I.4.							
 F.I.5.							
 F.II.3.							

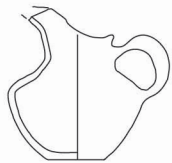

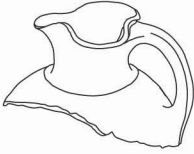
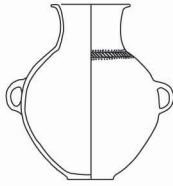
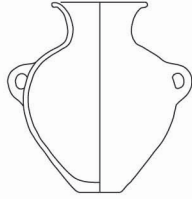
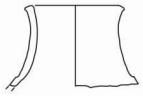
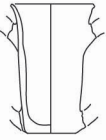
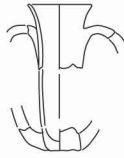
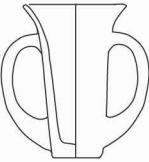

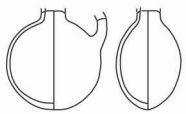
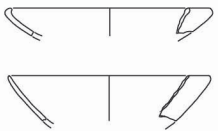

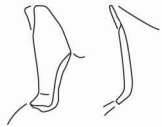

Фиг. 18.4 Сравними типове съдове от Югоизточна България и Североизточна Егея в началото на СБЕ

Югоизточна България	Канлъгечит Източна Тракия	Килисетепе Източна Тракия	Скала Сотирос о. Тасос	Микро вуни о. Самотраки	Полиохни о. Лемнос	Троя Северозападна Анатолия	Терми о. Лесбос
 F.III.1.3.							
 H.I.6.							
 M.II.							

Фиг. 18.5 Сравними типове съдове от Югоизточна България и Североизточна Егея в началото на СБЕ

период	Югоизточна България					Източна Тракия	Източна Тракия		о. Тасос	о. Лемнос	Северозападна Анатолия	о. Лесбос	
	Баа дере	Констанция	Езеро	Гълъбово	Мъдрец	Канлъгечит	Килисетепе	Караагачтепе	Скала Сотирос	Полиохни	Троя	Терми	
Р Б Е Ш													
													
													
													
													
													
С Б Е													
													
													

Фиг. 19.1 Импорти от Югоизточна България и техните паралели в Североизточна Егея през РБЕ III и началото на СБЕ

С Б Е	Югоизточна България					Източна Тракия	Източна Тракия		о. Тасос	о. Лемнос	Северозападна Анатолия	о. Лесбос
	Баа дере	Констанция	Езеро	Гълбово	Мъдрец	Канлъгечит	Килисетепе	Караагачтепе	Скала Сотирос	Полиохни	Троя	Терми
												
												
												
												
												
												
												
												
												
												

Фиг. 19.2 Импорти от Югоизточна България и техните паралели в Североизточна Егея през РБЕ III и началото на СБЕ